

Helene Byhring Fosheim

Dukkenes helbredende magi
Bruk av dukker i familierterapi

Masteroppgave i Familiebehandling

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for Samfunnsfag

Forord

Jeg vil særlig takke veieleder Jorunn Vindegg, for god hjelp med masteroppgaven. Jeg vil takke Høgskolen i Oslo og foreleserne på studiet for en inspirerende og faglig givende undervisning som ha gitt meg mulighet til og forutsetninger for å fordype meg i denne masteroppgaven. Klinikkpraksisen med tett og grundig veiledning gjennom tre år har vært avgjørende for å få erfaring med ulike tilnærminger til familiebehandling, og for å se sammenhenger mellom teori og praksis i et faglig høyt kvalifisert arbeidsmiljø. Jeg har også fått gode innspill på masterkurset kunstnerisk aktivitet i psykisk helsearbeid, ledet av Trygve Aasgaard. Jeg er også veldig takknemlig for tålmodige medarbeidere på læringscenteret på Høgskolen for hjelp til søk etter litteratur.

Jeg vil takke kollega Wenche Hauge for givende arbeid med samspillgrupper med familier på Nanna Maries Hjem, hvor dukker ble en naturlig del av arbeidsmodellen. Ideen til masteroppgaven vokste frem fra dette arbeidet. Jeg vil takke Minken Fosheim for samarbeidet i mange lærerike år i arbeid med forestillinger for barn, og for mangeårig samarbeid på Minkens Barneteater. Jeg vil takke dukkespill-kollega Anne Stray, for hennes fascinerende arbeid med dukkespill for de minste, og for diskusjoner og refleksjoner som har hjulpet meg på veien. Til slutt vil jeg takke mine to søstre, Anne Kristine og Sidsel Byhring, for tålmodig og grundig gjennomlesning og gode tilbakemeldinger.

Oslo, 15. november 2015

Helene Byhring Fosheim

Sammendrag

Jeg har sett på bruk av dukker som symbolterapeutisk verktøy i systemisk familiebehandling, en litteraturstudie med utgangspunkt i et utvalg vitenskapelige artikler, med disse forsknings-spørsmålene: *Hvordan kan bruk av dukker som symbolterapeutisk verktøy knyttes til narrativ tilnærming til systemisk familieterapi? Hvordan kan bruk av dukker løfte frem barnets stemme?* Det undersøkte materialet består av 9 vitenskapelige artikler og en masteroppgave over et tidsspenn fra 1936 til 2012. Jeg har brukt tematisk innholdsanalyse. Formålet med lesningen var å se på hvordan artiklene beskriver bruk av dukker på ulike måter. Å få barn og foreldre til å kommunisere som likeverdige deltakere i familiebehandling kan være utfordrende. Jeg har vært opptatt av hvordan barnets stemme kan løftes frem i familiebehandling, med spesiell fokus på systemisk familieterapi. Barn trenger flere uttrykksformer enn bare samtaler. Barns behov for å forstå mening og sammenhenger er avgjørende for deres psykiske helse. Jeg ville se hvordan bruk av dukker med narrativ tilnærming kan få frem mestringshistorier som kan stryke relasjonene i familien. Jeg var også interessert i hvordan dukker kan brukes til refleksjon med familien.

I gjennomgang av artiklene så jeg at familiebehandling i dag kan hente erfaring fra tidligere praksis med bruk av dukker, både fra familieterapi og fra barneterapi. Samspill med dukker kan skape en leken atmosfære og gi rom for barnets stemme. Min tidligere antakelse om at terapeuten må ha en ikke-ledende posisjon for å løfte frem barnets stemme, viste seg å ikke stemme. Funnene utvidet min forståelse for ledet terapi med dukker som en egnet metode for å åpne opp for temaer som er vanskelige å sette ord på. Veksling mellom tilskuerposisjon og deltakerposisjon i dukkespillet, kan fremme likeverdig kommunikasjon i familien. Ved å reflektere gjennom dukken, og ved å bruke dukker som reflekterende team, kan familien bli tilført en ny dimensjon.

Summary

I have looked into the use of puppets as a symbolic therapeutic tool in systemic family therapy. This is a literature study based on some selected scientific articles. My research questions are: *How can puppets, as a symbolic therapeutic tool, be utilised within a narrative approach to systemic family therapy? How can the use of puppets, enhance the voice of the child?* The studied material consists of 9 scientific articles and one masterthesis, over the time span of 1936 to 2012. I used thematic content analysis. The purpose of the reading study was to look into how the articles describe the use of puppets in different ways. Engaging young children and parents as equal participants in family therapy can be challenging. My concern was how to enhance the voice of the child in family therapy, focusing on systemic family therapy. I searched for similarities and differences between the articles. Children need more ways to express themselves than just verbal conversations. Children`s sense of coherence is crucial for their mental health. I looked into how the use of puppets with a narrative approach can bring forward narratives that has a strengthening effect on the relations in the family. I was also interested in how puppets can be used for reflections with the family.

I found that family therapy of today may learn from earlier practices using puppets, from family therapy as well as from child therapy. Interaction with puppets can create a playful atmosphere, making room for the voice of the child. My prior assumption that the therapist should only take a low level directing position, in effort to enhance the voice of the child, proved wrong. My understanding was broadened, as I found directed therapy with puppets as a suitable way to open up to topics that are difficult to put into words. Also, alternating positions between being audience and participants in the puppet play, may promote equal participation in family therapy. Reflecting through the puppet and using puppets as a reflecting team, may provide family therapy with an extra dimension.

Innhold

Forord	3
Sammendrag	4
Summary	5
Innledning.....	9
Dukkenes helbredende magi.....	9
Bakgrunn for valg av tema.....	10
Barnets stemme.....	10
Forskningsspørsmål	12
Avgrensning	12
Begrepsavklaring	12
Struktur i oppgaven	14
Teori.....	15
Et kort historisk oversikt over bakgrunnen for systemisk familierapi	15
Systemisk familiebehandling	17
Systemisk familierapi og hermeneutikk	18
Narrativ metode og eksternalisering.....	19
Lekens betydning.....	20
Metode.....	22
Et hermeneutisk perspektiv.....	22
Fremgangsmåte i søk etter artikler	24
Datamateriale	25
Min for forståelse	26
Tematisk innholdsanalyse	27
Tematisk innholdsanalyse av artiklene.....	28

Etikk	29
Troverdighet og gyldighet	30
Dukker som symbolterapeutisk verktøy – mine funn.....	32
Bruk av dukker <i>for</i> barn	32
Bruk av dukker <i>om</i> barn <i>av</i> barn	37
Bruk av dukker <i>med</i> barn <i>av</i> barn	39
Bruk av dukker i systemisk familieterapi - drøfting	43
Hvordan kan bruk av dukker som symbolterapeutisk verktøy knyttes til narrativ tilnærming til systemisk familieterapi?	43
Hvordan kan bruk av dukker løfte frem barnets stemme?	46
Den reflekterende dukken gir nye muligheter i systemisk familieterapi.....	49
Oppsummering.....	50
Litteraturliste.....	52

«...det finnes mennesker som aldri kommer til Fantàsia... og det finnes mennesker som kan komme dit, men som blir der for alltid. Men det er også noen som reiser til Fantàsia og som vender tilbake igjen.... Og det er disse som gjør begge verdener friske»

Fra boka *Momo* av Michael Ende (Ende 1986:429)

Innledning

Dukkenes helbredende magi

Det er tegn som tyder på dukker har vært brukt helt tilbake til Egypt, 3000 år før Kristus. I antikken, i Romerriket og i det gamle Kinas Ming-dynasti ble det spilt med dukker (Mykle, 1993). Bruk av dukker har hatt en helsebringende effekt på mennesker, ikke minst for å styrke mental helse. Siden middelalderen har det rundt i Europa blitt spilt «Puch and Judy» - dukketeater på gater og torg, med rollenavn og handling tilpasset kulturen i landet, to dukker av folket som gjennomgår de mest krevende prøvelser, men som alltid lander på bena uansett utfordringer. Den eldste formen for dukketeater er brukt i religiøse og rituelle sammenhenger. Jeg har sett masker brukt i tradisjonelle fortellinger fra samisk kultur, hvor små barn ser på, gjerne trygt i armkroken til mor eller far, i skrekkblandet fryd, mens det danses og synges om mystikk og magi. Sjamanene, i samisk kultur, og medisinmannen, i afrikansk stammekultur, har ofte vært et dukkelignende utkledd menneske som har magiske krefter og helbredende evner. Fantasifulle og fryktinngydende masker har vært brukt til å skremme onde ånder, og til å lutre mennesker til å tåle farer; en slags øvelse i å tåle emosjonelle påkjenninger, enten det er redsel, sorg, smerte, lykke eller glede. I vårt samfunn er tradisjonen levende gjennom karneval, julebukktradisjon og halloween. Bruk av symboler som masker og dukker er en del av det som karakteriserer mennesket som åndsvesen, med en evne til å skape bilder og metaforer. Mennesket er, som det eneste jordiske vesen vi kjenner til, i stand til å bruke sin mentale kapasitet til å visualisere fantasifigurer for å skape en åndelig verden som er større enn seg selv, og på den måten øke sin mentale styrke.

Innledningsvis vil jeg forklare min bakgrunn for valg av tema. Min tidligere yrkespraksis har på den ene side vært knyttet kunstnerisk aktivitet med barn og teater, og på den andre side til arbeid med barn og familier i krise. Arbeidet med kunsten har ofte gitt meg ekstra krefter til den andre siden av arbeidet mitt. Og arbeidet med barn på begge arenaer har gitt meg anledning til å se sammenhengen mellom kunstnerisk aktivitet og barnas lek. Arbeidet med barn og familier i kriser har på sin side gitt meg innsikt i at narrativer både kan påvirkes og påvirke.

Innledningsvis vil jeg også utdype hvordan jeg mener at barnets stemme trenger ekstra støtte i familiebehandling. Jeg vil også redegjøre for studiens tilknytning til praksisfeltet og forskningsfeltet, før jeg presenterer forskningsspørsmålene, begrepsavklaringer, samt studiens avgrensning og oppgavens struktur.

Bakgrunn for valg av tema

Bruk av dukker i familierapi kan plasseres sammen med en rekke ulike former for familieeleketerapi: Kunst-teknikker, verbale teknikker, ikke-ledende teknikker, psyko-drama-teknikker, erfaringsteknikker, historiefortellingsteknikker, sandkasseleketeknikker, dukke-og figur-teknikker. Alle disse egner seg til å behandle barn og foreldre som likeverdige deltakere (Arad, 2004). Spesielt for barn med atferdsproblemer, kan teknikker for å skape en leken atmosfære som tillater fantasier og symbolske dialoger, gi rom for at barna får utløp for følelser i en liksomverden som ikke innebærer umiddelbare konsekvenser (Arad, 2004).

Min erfaring fra arbeid ved barne-og ungdomspsykiatriske poliklinikker, er imidlertid at den individuelle leketerapien med barn er godt etablert og har en stor plass, mens familierapi har betydelig mindre plass. Familierapi krever ofte to terapeuter, og det krever også mer tid per behandling. Kanskje er det grunnen til at det på de arbeidsstedene jeg har vært bare ble satt av 10 – 20% av behandlingstiden til familierapi.

Jeg vil trekke frem to utfordringer jeg har erfart i min praksis med familiesamtaler med barn til stede. For det første er en familiesamtale tid-krevende og stille-sittende sett fra barns synspunkt. Det kan, særlig for et mindre barn, oppleves som veldig lenge å sitte stille og måtte lytte til andre, og i tillegg snakke om emosjonelt krevende temaer, temaer som ofte har vært vanskelig for familien å snakke om. Barn har begrenset konsentrasjon og tålmodighet. Hvis det gjelder barn med oppmerksomhetsvansker, kan også samtalen være lite egnet uten andre hjelpemidler. Jeg har tenkt mye på hvordan familiesamtaler med bruk av dukker, spesielt for mindre barn, kan tilpasses barnets idéverden, så det får delta på lik linje med voksne, slik at barnets stemme blir ivaretatt. Kan dukkenes magi bidra til å øke barns mentale styrke?

Barnets stemme

Samfunnets ansvar for å gi barn mulighet til selvbestemmelse, medbestemmelse og medvirkning er nedfelt i FNs barnekonvensjon § 12,13 og 14, lov om barn og foreldre § 31, lov om

barnevern §4,1 og forskriftene § 3 – 7, lov om barnehager § 1,2.ledd og § 3 og opplæringsloven kapittel 11. Barn har rett til å delta i prosessen med å løse familiens problemer, og å bli betraktet som et likeverdig medlem av familien (Lund et al., 2002). Hvordan kan vi *høre* barns stemme og å *se* barns behov i en verden hvor samtaler ofte består av de voksnes perspektiver og forståelseshorisonter? Om barnets stemme kommer frem, er avhengig av hvordan omgivelsene tilrettelegger for det. Barnets utviklingsstadium setter begrensninger for verbalitet, slik at det kan være vanskelig å sette ord på opplevelser og følelser og uttrykke sin mening som barn. (Karakurt, 2012, Bender & Woltmann, 1936).

Arbeid med familier innebærer en balanse mellom voksenperspektivet og barneperspektivet. Samtaler i familierapi har stor vekt på det verbale språket, og er ofte bedre tilpasset voksne enn små barn (Johannesen, Rieber & Trana, 1996). Gjennom min studie har jeg søkt etter noen måter å bidra til at barnets stemme blir løftet frem.

Nysgjerrigheten på hvordan dukker brukes, hvordan de har vært brukt tidligere og kan brukes i terapeutisk arbeid med barn og familier, var bakgrunnen for mitt valg av tema i denne masteroppgaven. Jeg er selv dukkespiller, familierapeut og barneteaterinstruktør. Som leder for samspillgrupper med barn og foreldre ved en barnevernsinstitusjon hadde jeg en liten ekorndukke som fulgte meg i alle år, og jeg har sett hvor virkningsfullt det kan være å kommunisere gjennom en dukke. I leketerapi innenfor barne- og ungdomspsykiatrien har jeg blitt involvert inn i barns idéverden gjennom lek og spill med dukker og figurer. Jeg har fått kjennskap til Bjørg Mykles arbeid, og fått innblikk i bruk av dukker i terapeutisk arbeid med overgrepssatte barn (Astell-Burt, 2002). Nylig har jeg også fått innblikk i Christiane Muribøs arbeid, hvor hun bruker dukker i samtaler med barn i fosterhjem for å gi dem et barnevennlig rom til å reflektere i før og etter samvær med biologiske foreldre (Muribø, 2007, 2014, 2015). Jeg har også møtt Elisabeth Grønneberg fra Universitetet i Tromsø, som bruker dialog med en dukke for å åpne opp for vanskelige temaer i samtaler med barn og familier. Jeg ville gå videre og se i faglitteraturen etter teoretiske perspektiv og empiriske studier som kunne underbygge denne praksisen vitenskapelig. Min forskningsinteresse var å finne ut om jeg kunne hente erfaringer fra tidligere praksis som kan berike den forståelsen vi har av familiebehandling i dag og det videre arbeidet med barn og familier. Så langt jeg har kunnet finne, er det ikke gjort en lignende gjennomgang som i min studie som kan vise en oversikt over bruk av dukker som egner seg i familierapi.

Jeg valgte å sette bruk av dukker i sammenheng med systemisk familieterapi og en narrativ tilnærming. For det første er det spennende å kombinere dukker med reflekterende team. For det andre er jeg interessert i å flytte oppmerksomheten fra samtaler *om* barnet til hvordan familien samspiller i rommet. Særlig der det er mange personer i rommet blir utfordringen hvordan få med alles engasjement, også barnets. Det er også en utfordring å tilpasse samtalen til både barn og voksne (Johannesen, Rieber & Trana, 1996).

Forskningsspørsmål

Hvordan kan bruk av dukker som symbolterapeutisk verktøy knyttes til systemisk familieterapi med narrativ tilnærming?

Hvordan kan bruk av dukker løfte frem barnets stemme?

Avgrensning

Jeg har valgt å ikke gå inn på det kunstneriske, det håndtverksmessige og det dukkespillfaglige ved bruk av dukker, som spesifikk kunnskap om laging av dukker, ulike typer dukker, spilleteknikker for å få kontakt via en dukke, måter å kommunisere for å etablere relasjon til en dukke selv og for å etablere kontakt med medspiller og publikum. Alle disse områdene er betydningsfulle å kjenne til som terapeut for at dukker skal fungere best mulig som symbolterapeutisk verktøy. Jeg viser imidlertid til Bjørg Mykle (1993) og Muribø (2007, 2014, 2015). Et område som kunne vært berørt i oppgaven, er hvordan en kan tilrettelegge for en trygg atmosfære for barn og voksne ved bruk av dukker. Jeg har valgt å ikke gi plass for det i denne oppgaven. Jeg har også valgt å begrense bruk av case-eksempler fra artiklene av hensyn til oppgavens lengde.

Begrepsavklaring

Terapi er navnet på en prosess hvor en har som oppgave å hjelpe den andre med kognitive eller emosjonelle vanskeligheter og er indirekte eller direkte betalt for dette (Hårtveit & Jensen, 2004).

Familieterapi er navnet på en slik prosess. Familien, eller deler av den, behøver ikke befinne seg i rommet. Terapien betinger ikke samtaler. Det som konstituerer familieterapi er heller de perspektiver terapeuten anlegger på de fenomener som fremkommer i løpet av prosessen (Hårtveit & Jensen, 2004).

I de utvalgte artiklene brukes begrepet *familieterapi* i overveiende grad. I praksisfeltet brukes begrepene familiebehandling, familieterapi, familiarbeid og arbeid med barn og familier om hverandre. Jeg bruker også endelsene «-behandling» og «-arbeid» for å knytte bruk av dukker til mer enn det vi tradisjonelt forstår med familieterapi, i form av familiesamtaler innenfor barne-og ungdomspsykiatrien. *Familiebehandling* og *familiarbeid* åpner for flere typer samtaler og arbeid med barn og familier innenfor feltet sosialt arbeid.

Betegnelsen *barnets stemme*, som jeg bruker i forskningsspørsmålet, har to betydninger. I den første betydningen av barnets stemme legger jeg de tanker, følelser, reaksjoner og meninger som kommer frem, direkte fortalt av barnet, for eksempel vist gjennom dukkespill, eller ved at familien eller terapeuten prøver å forstå barnet ved å snakke om det barnet har vist, for eksempel spilt ut gjennom dukken. Den andre betydningen av barnets stemme ser jeg i et samfunnsperspektiv og i en juridisk betydning. Det er lovfestet at barns stemme skal bli hørt, i den forstand at barn skal få uttale seg, være medvirkende og at barns mening skal bli tatt hensyn til. (FNs barnekonvensjon § 12,13 og 14, lov om barn og foreldre § 31, lov om barnevern §4,1 og forskriftene § 3 – 7, lov om barnehager § 1,2.ledd og § 3 og opplæringsloven kapittel 11.) I det ligger det også at barn har rett til å delta i prosessen med å løse familiens problemer, og å bli betraktet som et likeverdig medlem av familien (Lund, Zimmerman & Hadock, 2002).

Dukker kan være svært ulikt utformet: fra fingerdukker, hanskedukker, stangdukker og tråddukker, til dukkefigurer i menneskelig størrelse som blir holdt foran dukkeføreren. Også lekefigurer som duplofigurer, dyrefigurer og vanlige dukker kan bli dukker å spille med. Et hvilket som helst objekt kan betegnes som en dukke, så lenge en dukkefører gir det liv (Mykle, 1993).

Med *symbolterapeutisk verktøy* mener jeg at dukken representerer noe annet enn bare dukken. I rollespillet kan dukken representere familiemedlemmer, andre konkrete personer, dyr, fantasifigurer eller spesielle egenskaper eller følelser i form av en metafor. Et eksempel på en metafor er hvordan raserianfall kan være som en ballong som blåses opp og blir større og større jo lenger de varer. Hvis dukken er en ballong, kan den spilles med og blåses opp, og slik være et symbolterapeutisk verktøy, i form av raseriet, eksternalisert i ballongen.

Struktur i oppgaven

Jeg vil først kort presentere historisk bakgrunn for systemisk familieterapi slik vi kjenner den i Norge i dag. Jeg vil så trekke frem noen teorier innenfor systemisk familieterapi og narrativ tilnærming, samt teorier og forskningsbasert kunnskap om lek. Jeg vil så gjøre rede for metode og vitenskapsteoretisk tilnærming i min studie. Deretter vil jeg forklare min fremgangsmåte for å finne datamaterialet jeg har brukt i analysen. Jeg har brukt tematisk innholdsanalyse. I analysedelen har jeg sett på datamaterialet, som består av utvalgte artikler om ulik bruk av dukker i ulike terapeutiske settinger. Til slutt har jeg drøftet funnene utfra forskningsspørsmålene. Jeg har drøftet hvilken relevans tidligere praksiser med bruk av dukker i terapi kan ha for dagens praksis innenfor systemisk familieterapi, og hvordan denne praksisene er egnet til å løfte frem barnets stemme.

Teori

Et kort historisk oversikt over bakgrunnen for systemisk familierapi

Familierapien vokste frem i USA og Europa på 60-tallet. I begynnelsen av det nittende århundre, før det vi forstår med familierapi i dag ble etablert, ble behandling for psykiske vansker gitt individuelt eller i gruppe i form av psykoterapi. Sigmund Freuds idéer var rådende. Det ble gitt gruppebehandling, men det var ingen tradisjon for familiebehandling. Anna Freud, Sigmund Freuds datter, spesialiserte seg på behandling av barn. Hun arbeidet mye med barn som hadde schizofreni, og så nytten av å trekke familien inn i behandlingen. På 60-tallet skjedde et skifte i terapeutisk tenkning i den vestlige verden, og mange terapeutiske fagmiljøer beveget seg bort fra den tradisjonelle psykoterapien. Dette var samtidig en reaksjon mot det tradisjonelle positivistiske vitenskapssyn. Deler av det familierapeutiske miljøet trykket hermeneutikken til sitt bryst, som en del av opprøret mot det etablerte. Arven fra Freud kom til å bestå som grunnleggende forståelse om psykiske vansker, selv om mange familierapeutiske tilnærminger beskrives som motsetninger til psykoterapeutisk tenkning (Hårtveit og Jensen 2004, Lerner, 2000).

Den delen av familierapifeltet som formet systemisk familierapi slik vi kjenner den i Norge i dag, var et fagmiljø i USA som var preget av et opprør mot den tradisjonelle freudianske psykoterapien. Denne reaksjonen må også sees i en politisk kontekst, der radikale ideer i tiden skapte et ønske om endringer på mange nivåer i samfunnet. Intellektuelle på mange fagfelt var engasjert i kvinnefrigjøring og engasjerte seg mot imperialisme og rasisme. Terapifeltet var også en del av dette. En lignende politiske vekkelsen skjedde i Europa på 60- og 70-tallet. Mange i det terapeutiske miljøet i USA anklaget også adferdsterapien for å påtvinge tilpasning til et usunt og urettferdig samfunn. Psykiatrien ble anklaget for å tildekke disiplinering og undertrykking (Hårtveit og Jensen 2004).

Noen sentrale grunnleggere av familierapien i USA er Bateson, Haley og Weakland, som arbeidet sammen i Paolo Alto i California fra 50-tallet i USA. Med sin artikkel i 1962 om double-bind-hypotesen belyste de sammenhengen mellom relasjoner i familien og schizofreni. Artikkelen ble trykket i første nummer av det nystartede tidsskriftet «Family Process». Bateson, Haley og Weakland ble alle tilknyttet det nyetablerte senteret Mental Research Institute (MRI) i Paolo Alto i California. Både tidsskriftet Family Process og Senteret MRI er fremdeles etablerte institusjoner i feltet. Haley forlot senere sitt terapeut-team i California og startet

ved Philadelphia Child Guidance Clinic hvor han arbeidet sammen med Minuchin, som er en av de fremste representantene for strukturell familierapi (Hårtveit og Jensen (2004). Haley videreutviklet sitt arbeid til det som kalles strategisk familierapi. Begge retninger bygger på systemisk tenkning, og er senere videreutviklet og praktiseres i dag.

I Europa kom også deler av det terapeutiske fagmiljøet til å bli påvirket av en lignende radikal vekkelse på 60-70-tallet. Italia var det landet i Europa hvor systemisk familierapi så sin begynnelse, med Checcin, Palazzoli, Prata og Boscolo. De publiserte artikkelen «Paradoks og motparadoks» (Palazzoli med flere, 1984) som ble skjellsettende for utviklingen innen familierapi. Deres arbeid ble en modell for den senere familierapien i mange land i Europa. Palazzoli arbeidet spesielt med familier med anoreksi og schizofreni. Hun oppdaget at ved å gripe inn i familiens fastlåste kommunikasjonsform, skjedde det dramatiske forandringer i familien. Det var Palazzoli som utviklet arbeidet mot det som i Norge i dag kalles for systemisk familierapi. (Hårtveit & Jensen, 2004).

I det som er kalt «Milano-tradisjonen», basert på den første etablerte familierapien i Italia, starter terapien med et formøte om familien, før terapeuten har samtale med familien, mens et teapiteam lytter til samtalen bak et enveisspeil. Ved slutten av terapitimen får familien lest opp en nedskrevet tilbakemelding, slik terapiteamet har forstått familien. Dette blir lest opp ord for ord. I tilbakemeldingen er det gjerne et råd, en oppgave eller en oppfordring som familien skal utføre eller tenke på til neste time. Så blir terapitimen avsluttet, for å møtes igjen om en måneds tid. Milanotradisjonen kom med mange bidrag til feltet, blant annet den sirkulære spørreteknikken som brukes i systemisk familierapi.

Systemisk familierapi i Norge følger en praksis som ble introdusert av Tom Andersen. I tillegg til terapeuten sitter «et reflekterende team» inne i terapirommet. Teamet reflekterer sammen, mens familien lytter. Etterpå reflekterer familien over teamets refleksjon.

Siden systemisk familierapi oppstod på 60-tallet, har terapimetoden tatt opp i seg idéer fra flere nyere retninger, som narrativ terapi (White, 2009), løsningsfokusert terapi (Berg & De Jong, 2002) og ideen om den ikke-vitende posisjon (Anderson & Goolishian, 1992, 2005). Adferds- familie-og parterapi er også utviklet fra systemisk familierapi (Falloon, 1988).

Systemisk tenkning har i dag fått en plass i det terapeutiske fagmiljøet. Systemisk tenkning blir også brukt uten et terapeut-team, men med refleksjon om samtalen, dialog og metadiolog, som en sentral del.

Det har også vokst frem andre familierapeutiske retninger, med praksis som bygger på andre tradisjoner enn de som er grunnlaget for systemisk praksis. En slik praksis er «attachmentbased family therapy», tilknytningsbasert familierapi, som kan sies å være mere tro mot den psykoterapeutiske tradisjon (Diamond et al., 2002).

Systemisk familiebehandling

Jeg vil i det følgende gjøre rede for noen sentrale ideer i systemisk familierapi som jeg kommer inn på i denne oppgaven. Et mål i systemisk familiebehandling er å forstå hverandre og seg selv bedre gjennom å dele verbale beskrivelser og, gjennom refleksjon, å finne nye ord, nye måter å se på og nye måter å forholde seg til problemene og til hverandre på (Andersen, 1987). I en lineær tenkning, som ofte forbindes med den medisinske tradisjon, tar man utgangspunkt i årsak – virkning mekanismer. Terapeuten «stiller diagnose» og «foreskriver behandling». Den systemiske tradisjon tar derimot utgangspunkt i en sirkulær tenkning, og ser familien som et system, der alle delene i systemet kan påvirke hverandre. Ved å endre seg selv, kan også verden rundt endre seg. En forandring ett sted i sirkelen, vil kunne skape forandring i resten av sirkelen.

Systemisk familierapi bruker reflekterende team som lytter til samtalen med terapeuten, for så å gi tilbakemelding ved at familien lytter til refleksjoner fra et team av fagpersoner. På den måten kan familien få et tilfang av refleksjoner om sine problemområder og ha mulighet til å utvide forståelsen av sin situasjon (Palazzoli med flere, 1980; Checcin, 1987; Andersen, 1987).

Mange familier har barn eller foreldre som har en diagnose som preger familiens liv. Et prinsipp i systemisk familierapi er å møte familier med en nøytralitet og nysgjerrighet for denne unike familien (Palazzoli med flere, 1980; Checcin, 1987), og med en kvalifisert uvitenhet (Anderson & Goolisian, 1992, 2005). Terapeuten kan komme med bidrag ut fra sin faglige kompetanse, men er åpen for familiens særegne historie.

Et kjent begrep innen systemisk tenkning er *en forskjell som gjør en forskjell* (Andersen, 1994, Johannessen, Rieber & Trana, 1996). For å skape forandring utfra sirkulær tenkning kan man endre på en av faktorene i sirkelen (puktuering), som så vil påvirke resten. Man tenker at en hvilken som helst faktor som forandres vil skape forandring i systemet. Hvis én i familien har det problematisk, er hele familien en del av problemet, og det finnes mange måter å skape en forskjell som gjør en forskjell, og dermed skape forandring (Andersen, 1994). Én

faktor kan være at familien gjør noe annet sammen enn det de pleier. Å introdusere bruk av dukker kan representere en slik forskjell.

En tenkemåte som står sentralt i systemisk familieterapi, er at det ikke finnes én sannhet, men flere sannheter, og flere stemmer som utgjør en flerstemt sannhet (Seikkula & Eliassen, 2006). Ved å trekke familien og alle instanser i hjelpeapparatet inn i samtaler sammen med pasienten, kan denne flerstemte sannheten komme til syne (Bø og Sæther, 2004). Problemer barn strever med kan i noen tilfeller endre seg og i andre tilfeller forsvinne, avhengig av hvordan foreldre, terapeuter og vi andre forstår og møter barnet, familiesystemet og den verden barnet lever i. Sett i et systemisk perspektiv, blir det mest avgjørende for barnets fremtid ikke først og fremst problemet, eller en diagnose, men hvordan omverdenen forstår og møter barnet.

Systemisk familiebehandling legger til rette for gjensidig forståelse gjennom samtaler og refleksjoner, å dele erfaringer, tanker og følelser. Det verbale språket vil alltid være vesentlig, både som middel og som mål i familieterapien. Men veiene til målet er mange, terapien må tilpasses den enkelte familie. Verbale ferdigheter varierer ut fra blant annet alder, kjønn, kultur og mental tilstand. Der ordene er vanskelig å finne, blir andre former for uttrykksmidler viktig som supplement for å fremme en likeverdig kommunikasjon i familiebehandling.

Systemisk familieterapi og hermeneutikk

Det hermeneutiske bildet på helhet og del har likhetstrekk med sirkulær tenkning, som i systemisk familieterapi. Ved å forandre på delen vil også helheten endre seg.

I min studie har jeg vært interessert i hvordan bruk av dukker kan påvirke samspillet i en familie, og dermed relasjonene i en familie. Dukken sett som *del* og familien sett som *helhet* kan påvirke hverandre gjensidig. Ved å hjelpe barnet å uttrykke seg, og ved å hjelpe foreldre å gå inn i barnets idéverden, kan familien forstå hverandre bedre. For å bruke Gadamer's terminologi, består gjensidig forståelse i å møte hverandres forståelseshorisonter i en horisontsammensmelting.

Begrepet «horisont» er nærliggende, fordi det gir uttrykk for det overlegne vidsynet som den forstående må ha. Å opparbeide en horisont betyr alltid at man lærer å se utover det nære, skjønt ikke i den hensikt å se bort fra det, men for å se det bedre, det vil si innenfor en større helhet og i riktigere dimensjoner (Gadamer, 2010, s. 344).

Ut fra en hermeneutisk forståelse må vi alle lære å kjenne vår egen kultur, historie og vårt eget språk for å få tilgang til et bilde av oss selv (Hårtveit og Jensen, 2004). I denne kulturen hører også barnets idéverden med.

Narrativ metode og eksternalisering

Narrativ terapi handler om fortellingene vi har med oss, og hvordan vår egen og familiens historie kan fylles ut og forstås forskjellig ved å fortelles til hverandre. Barn og familier som strever, har ofte en negativ historie som dominerer oppfatningen om seg selv eller barnet. Narrativ terapi består i å utfordre denne dominerende historien, fylle den ut og få frem andre, alternative historier, historier som forteller om unntak og mestring, som er mer styrkende for dem det gjelder. Fremtidsvisjoner hører også med til narrativ terapi (White, 2009). Narrativ terapi er påvirket av poststrukturell sosialkonstruksjonistisk tenkning, hvor en sentral idé er at individers tanker og handlinger er formet av kulturell, politisk og sosial kontekst. Fra dette perspektivet forstås livet som kulturelt betinget. Følgelig vil problemer bestå av fortellinger formet av ens historie (Butler & Guterman, 2009). Narrativer kan være diktete historier eller fortellinger fra virkeligheten. Historier fortalt med egne ord som deles med de andre, skaper en mangfoldig beskrivelse av virkeligheten (Hårtveit og Jensen, 2008).

Min interesse for den narrative metafor bygger på den antakelse at folk gir mening til begivenheter i livet ved å sette dem inn i rammer som er forståelige, og dessuten på den konklusjon at det er den narrative strukturen som er den viktigste referanserammen når mennesker skaper mening i dagliglivet (White, 2009, s.75).

Med andre ord, ser White narrative, historiene vi forteller, som det grunnleggende for å skape mening i tilværelsen. Narrative kan være gjenfortelling av virkeligheten, slik fortelleren tolker den. Det kan også være metaforiske historier. Metaforiske historier kan sammenlignes med lignelser, eventyrlignende historier, hvor handlingen eller medvirkende i historien har en parallell til fortelleren eller tilhøreren. Gjennom narrative barn forteller, kan man få del i deres forståelse av virkeligheten og møte barn i deres egen idéverden.

Narrativ terapi gjør også bruk av eksternalisering som en måte å skape avstand til vanskelige temaer (White, 2009). Eksternalisering kan for eksempel skje ved metaforiske eventyrhistorier. Dukker og figurer, eller tegninger som representerer et problem eller et vanskelig tema, kan brukes til å snakke om problemet i tredjeperson. I narrativ terapi kan problemet sees som

et vesen, eller uvesen, utenfor familien, som familien kan kjempe mot. Problemet eksternaliseres, objektiviseres. Dette kan motvirke interne beskyldninger, sydebukk-tenkning og skyldfølelse. Problemet er problemet selv, og ikke en persons identitet (White, 2009). Familien kan samles i en felles kamp mot uvesenet, som kan få et navn eller visualiseres, for eksempel gjennom en dukke.

Lekens betydning

En utfordring i samtaler med barn, er å møte dem på deres egen kommunikasjonskanal, gjennom *språkkanal*, *følelseskanal* og *den intuitive kanal* (Mæhle, 2000,2001). Når barn gjennom dukker medvirker til historier, beskriver de også hvordan de har forstått og tolket det de har opplevd. Tenkningen om barnet som intensjonal aktør, barnet som individ og barnets tilknytningsrelasjoner, er sentrale barnespesifikke temaer for å generere utviklingsstøttende narrativer (Mæhle, 2000, 2001). Mæhle understreker med dette hvor viktig foreldrene er som tilknytningspersoner, for å få frem barnets stemme.

Jeg vil trekke frem noen sider ved lekens betydning som det kan være på sin plass å huske på i arbeid med dukker og barn. Leken er så godt som ensbetydende med barnets grunnleggende væremåte (Olofsson, 1993). I denne sammenhengen bringes leken inn som ramme for terapeutisk samtale. *Liksom-lek* kan være en arena for kreative uttrykk og for å fasilitere kreative prosesser. (Russ & Kaugars, 2010). Emosjonell innlevelse skaper følelestemaer i fantasi. Dette fører til følelsemessige tilstander som vekker et bredt assosiativt nettverk. Denne prosessen kan åpne for annerledes og ny tenkning, hevder Russ og Kaugars.

Russ og Kaugars viser at det er sammenheng mellom barns emosjonelle innlevelse i dukkespill og kreativ problemløsning. Artikkelforfatterne hevder at barn kan styrke evnen til nyskape tenkning og problemløsning generelt, hvis de får mulighet til leve seg inn og å uttrykke følelser gjennom dukkespill. Russ og hans kolleger rapporterer også fra en serie tidligere studier av dukkespill med barn. Studiene undersøkte hvordan glad og sinna lek påvirket evnen til kreativ tenkning. 80 første- og andreklassinger (England) var med. De brukte en målemetoden APS, The Affect Play Scale. APS målte mengden (styrken) og typen affektrelaterte temaer og affekt-liksom-leker i dukkespill og sammenstilte det med Rorschach-tester av de samme barna. En Rorschach-test består i å få barna til å beskrive hva de ser utfra et ark med et non-figurativt bilde skapt ved å brette et papir med våt maling på midten, slik at det blir en slags

speilvendt symmetrisk figur. Affektive uttrykk i lek var signifikant positivt relatert til nyskapende tenkning. Det som kom tydelig frem, var at barna viste flere nyskapende (originale) responser der de hadde uttrykt følelser i dukkespill. Nyskapende tenkning (divergent thinking) ble beskrevet som: Fri assosiasjon, evnen til bred tenkning og flyt i tenkningen.

Barn og familier som har opplevd traumatiske hendelser, kan ha vanskelig for å delta i lek. Det kan derfor være av avgjørende betydning å lokke fram leken igjen. Kreativ problemløsning handler om evnen til å skape mening og se sammenhenger.

Winnicott beskriver leken som den nødvendigste brobyggeren som forbinder menneskets indre, subjektive forestillingsverden med den ytre, objektive virkelighet. Det er et overgangs-fenomen, som skaper mening og sammenheng mellom drøm og hverdag. Brytes denne sammenhengen, blir mennesket ifølge Winnicot passivt og sykt (Winnicot, 2003).

Liksom-lek, ved å øve seg i forskjellige roller, er en av de viktigste faktorene for utvikling og læring. Ved å delta i rollelek, kan barn utforske sin nærmeste, proksimale utviklingszone, ifølge Vygotsky (1978). Å lage liksom-historier i form av rollelek med dukker, er en mulighet for å gi utviklingstøtte til barn.

Metode

Et hermeneutisk perspektiv

I forskning er det vanlig først å gjøre litteraturstudier, for så å gå ut og gjøre empiriske studier. Jeg kommer fra praksisfeltet, og har over 20 års erfaring med arbeid med barn og familier. Med et empirisk studie kunne jeg lett ha kommet i en posisjon som forsker hvor jeg var for tett på det jeg studerte, hvis jeg for eksempel skulle bruke feltstudie fra eget arbeid, eller ved å observere praksis. Jeg var nysgjerrig på å få oversikt over litteraturfeltet, for å ha en nødvendig bakgrunn for å gjøre empirisk studie senere.

Jeg har valgt en tematisk analyse som metode. Metoden er ikke knyttet til et spesielt perspektiv i utgangspunktet, men jeg har valgt å se den innenfor et hermeneutisk perspektiv.

Hermeneutikken oppstod i løpet av 1800 og 1900-tallet som er reaksjon på positivismen. Positivismens ideal for vitenskapelig forskning var objektivitet. Den tradisjonelle hermeneutikken eller fortolkningslæren sprang ut fra tekststudier innen teologi og jus. Gadamer tok utgangspunkt i dette og i tillegg Hegels dialektikk og Heideggers fenomenologi da han utarbeidet en filosofisk hermeneutikk i sitt hovedverk «Sannhet og metode» i 1960 (Gadamer, 2010). Ideer fra fenomenologi og hermeneutikk har vært en viktig inspirasjon til noen fagmiljøer, blant annet i deler av familieterapimiljøet. (Hårtveit og Jensen, 2004).

Den tradisjonelle hermeneutikken, slik den ble utviklet av Dilthey (Lægereid & Skorgen, 2014), er opptatt av forståelse framfor forklaring på fenomener, for å markere en forskjell fra den naturvitenskapelige positivisme. Forståelse er siden blitt et sentralt begrep innenfor studier av mennesker og samfunn. Den tradisjonelle hermeneutikken søkte å forstå meningen i tekstene. Et hinder for fortolkeren for å forstå tekstene til fulle var fordommene, forforståelsen. Ved å bli bevisst på sine egne og avsenderens fordommer, kunne en frigjøre seg fra dem. Den tradisjonelle hermeneutikken hadde altså også, som den naturvitenskapelige positivisme, et ideal om objektivitet. Tolkeren skulle både forstå teksten slik den ble forstått i den tiden den ble skrevet, som kalles en utlegning, og anvende teksten slik den blir forstått i dag, som kalles anvendelse. Når man ser en del av en tekst i en større helhet, konteksten, og går frem og tilbake mellom del og helhet, skjer en vekselvirkning som fører til forståelse. Dette kalles den hermeneutiske sirkel (Lægereid & Skorgen, 2014).

Gadamer innførte begrepet forståelseshorisont. Han tilførte et nytt og utvidet perspektiv på forståelse av fordommer, eller forforståelse. Han så ikke på fordommer som noe uønsket, men

vert imot som noe nødvendig. Fordommene skulle synliggjøres, og var betingelser for å kunne forstå. I møte mellom teksten og tolkeren, oppstår hermeneutiske spørsmål i form av antakelser og hypoteser hvis tolkeren er uenig med teksten. Fordommer som ikke passer inn må gradvis justeres, slik at de passer inn med det vi ønsker å forstå. Dette kalles en horisontsammensmeltning (Gadamer, 2010).

Min forskningsinteresse i denne masteroppgaven dreier seg om dukken som symbolterapeutisk verktøy og hvordan bruk av dukker i terapi kan utvide muligheter i terapeutiske situasjoner for å skape nye bilder og narrativer i familien. Jeg har sett på hvordan temaene, i form av begreper og mening i artiklene, fremstiller bruk av dukker som symbolterapeutisk verktøy på ulike måter. Jeg vil se på teksten ut fra tiden den ble skrevet i.

Jeg har sett etter teoretisk forankring, enten den finnes eksplisitt i artiklene, eller implisitt. Det implisitte har jeg fortolket gjennom arbeid med tekstene hver for seg og ved å sammenligne tekstene. Ut fra min særlige interesse og dermed subjektive forståelse og tolkning av i artiklene har jeg funnet mening i tekstene i sin tid og for meg i min tid, for å belyse og besvare mine forskningsspørsmål. Jeg har en forforståelse, ut fra min kunnskap om en historiske utvikling av terapifagfeltet, og ut fra min erfaring i praksisfeltet. I lesningen av artikkelmaterialet ser jeg også etter forbindelser til familierapeutisk tenkning, og hvordan beskrivelser av bruk av dukker som symbolterapeutisk verktøy kan være relevante for familiebehandling i dag.

I denne studien forsøker jeg, som i en hermeneutisk sirkelgang, å se delen ut fra helheten og helheten ut fra delen. Sirkelgangen gjelder forståelsen av hver enkelt artikkel og de likheter og forskjeller jeg finner mellom artiklene, og også mellom artikkelutvalget mitt og det fagfeltet jeg er en del av, som jeg er interessert i å forstå bedre, både teoretisk og metodisk.

Som forsker er jeg ikke nøytral. Jeg har med meg min forforståelse, min bakgrunn som familierapeut, min kultur, historie og språk. Ved å være bevisst denne forforståelsen, kan jeg få tilgang til et bilde av meg selv som forsker (Hårtveit og Jensen, 2004). Denne bevisstheten vil jeg synliggjøre i tolkningen av tekstene. Der jeg er uenig med teksten, vil hermeneutiske spørsmål reise seg og skape antakelser og hypoteser. Hvis jeg blir påvirket av teksten til å utvide min forståelse, vil, ifølge Gadamers *resonnement*, tekstens og min forståelseshorisont

møtes i en horisontsammensmeltning (Gadamer, 2010). I denne studien vil horisontsammensmeltningen være min nyutviklede og utvidede forståelse av bruk av dukker i familiebehandling, resultatet av masterstudien min.

Fremgangsmåte i søk etter artikler

Når jeg lette etter litteratur til masterstudiet, så jeg at det var stor variasjon i blant annet teoretisk forankring, målgrupper og metoder. Jeg valgte derfor å gjøre en systematisk studie hvor jeg kunne fordype meg i vitenskapelige publikasjoner som finnes på feltet. 10 arbeider utgjør det materiale jeg har valgt å gå grundigere igjennom. Materialet et resultat av litteratursøk, består av 9 vitenskapelige artikler publisert fra 1936 fram til i dag samt Maanums masterstudie fra 2009. Maanums arbeid er skrevet på bakgrunn av et omfattende feltarbeid som jeg fant særlig relevant for min studie da det omhandler bruk av dukker i systemisk familieterapi. Utvalget av artikler viser ellers en bredde i teoretisk forankring og metodisk praksis, og stor variasjon i bruk av dukker.

Jeg ville finne fellestrekk og variasjoner mellom arbeidene, og se hvordan barnets stemme ble løftet frem. I drøftingen ville jeg se på relevansen for bruk av dukker i familiebehandling i dag, i et systemisk perspektiv, og hvordan bruk av dukker kan løfte frem barnets stemme.

Materialet jeg har valgt ut er basert på litteratursøk på internett i databaser tilgjengelige gjennom Høgskolen i Oslo. Søkeordene var «puppetry», «family therapy», og på norsk, «dukke», «figur» og «familieterapi». Nettstedene hvor jeg fant artiklene var Oria, Academic search Premier og Puppettherapy.com.

Hovedkriterier for valg av materialet har vært at studiene handler om terapeutisk bruk av dukker i arbeid med barn og familier, eller at studienes beskrivelser av bruk av dukker syntes å ha relevans for arbeid med familier. Etter hovedsøket utvidet jeg søket ved å velge «lignende artikler», der denne valgmuligheten kom frem som en mulighet i søkemotoren på nettstedet.

Der jeg fikk mange lignende treff, foretok jeg et utvalg ut fra hvilke artikler som oppfylte de nevnte kriteriene i størst grad. Jeg foretok så videre et utvalg ut fra tre tilleggskriterier: Bredden i måter å bruke dukker på, og tidsspenn, den eldste publisert i 1936 og den nyeste fra 2015. Jeg la også vekt på om artikkelen syntes sentral, ved at den var mye referert til, noe man kan få informasjon om i søket og ved å studere referanser i artiklene. Arbeidene jeg da satt igjen med, er det undersøkte materialet i denne studien.

Jeg fant et begrenset antall artikler som beskrev bruk av dukker i familierapi i den forstand at hele familien befant seg i rommet. Disse artiklene er med i materialet. De andre artiklene i materialet beskriver gruppeterapi med barn og individuell terapi med barn. Min vurdering av relevans for temaet og forskningsspørsmålene, var knyttet til om tenkningen og praksisen med bruk av dukker, slik det ble fremstilt, kunne bidra til å løfte frem barnets stemme i systemisk familiebehandling.

Datamateriale

Da jeg gikk inn og søkte etter forskning på bruk av dukker i familierapi, fant jeg begrenset vitenskapelig litteratur om bruk av dukker i familierapi. (Irwin, 1985, Johannesen, Rieber & Trana, 1996, Maanum, 2009, Nøvik & Solem, 2003, Fossum & Mørch, 2005, Karakurt, 2012, Cohen med flere 2014). (Maanums arbeid er en masterstudie, de øvrige er vitenskapelige artikler). Videre fant jeg flere artikler som omhandler individuell leketerapi med barn og i gruppeterapi med barn. Forskningen på bruk av dukker er mer rikholdig på dette området (Russ & Kaugars, 2010, Butler, Guterman & Rudes 2009, Carlson-Sabelli, 1998, Patric, 2006, Bender & Woltman, 1936, Dillen med flere, 2009, Fossum & Mørch, 2005 og andre). Noen teoretiske og metodiske referanse-rammer for bruk av dukker i barneterapi er felles med familierapi. Det finnes også case-studier av bruk av dukker i barneterapi. (Arad, 2004, Butler, Guterman & Rudes, 2009, Carlson-Sabelli, 1998, Patric, 2006, Bender & Woltman, 1936, Dillen med flere, 2009 og andre). For å få et større utvalg, søkte jeg derfor på forskningsartikler som handler om bruk av dukker i terapi, både med barn individuelt, i gruppe, og med familier.

For oversiktens skyld lister jeg opp artiklene som utgjør materialet i masterstudien:

Bender, L. & Woltmann, A. (1936) The use of puppet shows as a therapeutic method for behaviour problems in children

Irwin, E.C. (1985) Puppets in Therapy: An Assessment Procedure

Johannesen, T.L., Rieber, H., & Trana, H. (1996) Reflekterende dukketeater. En ny måte å nå barn i familierapeutisk arbeid

Carlson-Sabelli, L.(1998) Childrens' Therapeutic Puppet Theatre

Nøvik, T.S.,& Solem, M. (2003) When Family Matters

Fossum, S., & Mørch, W. (2005) «De utrolige årene» - empirisk dokumentert og manualisert behandling av atferdsforstyrrelser hos små barn

Butler, S., Guterman, J.T., & Rudes, J. (2009) Using Puppets with Children in Narrative Therapy to Externalize the Problem

Dillen, L., med flere (2009) When puppets speak: Dialectical psychodrama within developmental child psychotherapy

Maanum, K. (2009) Dukker som verktøy i terapeutisk samtale med foreldre og barn

Karakurt, G. (2012) Puppet Play With a Turkish Family

Min forforståelse

Som forsker har jeg en forforståelse utfra mitt eget kunnskapsgrunnlag og ut fra min erfaring. I løpet av de tre første årene av studiet praktiserte jeg, både som student og i mitt arbeide, i barne- og ungdomspsykiatrien, hvor vi brukte systemisk familieterapi. Jeg er blitt godt kjent med denne formen for familiebehandling, og er nysgjerrig på måter å utvikle min kompetanse videre på dette området. Jeg har derfor valgt systemisk perspektiv som ståsted. Jeg fikk også kjennskap til bruk av dukker som symbolterapeutisk verktøy.

Som yrkesmessig grunnholdning har jeg et salutogent perspektiv. I et salutogent perspektiv rettes oppmerksomheten mot hva som er helsebringende, hva som fører til god livskvalitet. I følge Antonovski er opplevelse av sammenheng en avgjørende helsebringende faktor, som igjen består av de tre komponenter: Begripelighet, håndterbarhet og meningsfullhet. (Antonovski, 2000) Behandling og hjelp til å løfte frem faktorene i et salutogent perspektiv, vil hjelpe familier til å stå sterkere rustet i en helsemessig vanskelig situasjon. Et salutogent perspektiv dreier seg om å utvide perspektivet på hvordan vi ser på et problem.

I min praksis har jeg opplevet hvordan en leken atmosfære, der barna kan være med å skape mening gjennom metaforiske historier, kan hjelpe barna til å åpne opp for vanskelige temaer. I følge Bjørkvold er evnen til kreativitet knyttet sammen med sunnhet i et befruktende samspill, ved at kreativitet gjør at bevisstheten og underbevisstheten i større grad kan våge å tåle hverandre. Sinnet blir helere gjennom lek, fantasi og skapende virksomhet. Det er den kreative betraktningmåten, mer enn noe annet, som får individet til å kjenne at livet er verdt å leve (Bjørkvold, 2007).

Forskningsspørsmålene er stilt utfra systemisk perspektiv på familiebehandling, og med spesiell interesse for narrativ metodisk tilnærming. Utfra min forforståelse antok jeg at bruk av dukker kunne løfte frem barnets stemme i arbeid med barn og familier.

Tematisk innholdsanalyse

Tematisk analyse er ikke en egen metode, men et verktøy som kan brukes innenfor flere kvalitative analyseperspektiv. Kvalitative analyse handler i stor grad om fortolkning, om å se etter sammenhenger og å forstå de kjennetegnene eller fenomenene som er gjenstand for studien, heller enn å telle opp antall kjennetegn eller fenomen.¹

Tematisk analyse i kvalitative studier vil si å søke etter gjennomgående tema eller mønstre ut i fra noen gitte spørsmål som bunner i en teoretisk og verdibasert forforståelse. I en tematisk analyse kan man organisere og beskrive det innsamlede materialet. Gjennom systematisk tematisk sortering i analysen kan en også gjøre begrunnede valg og nødvendige reduksjoner i materialet, og samtidig kunne gjøre rede for rikt og komplekst datamateriale (Nilssen, 2012). Min forståelse av tematisk analyse bygger jeg på Braun og Clarke (2006).

Metoden jeg har brukt kan sies å være essensialistisk eller realistisk tematisk analyse, i det jeg rapporterer *erfaring* i form av praksis og forfatterens *mening* i form av teoretisk tilknytning (Braun & Clarke, 2006). Min hermeneutiske tilnærming til studien har gjort at jeg har vært igjennom flere sirkelganger mellom tematisering – sortering av materialet jeg leste – og å se hver studie i materialet som del, og å se materialet i sammenheng, som helhet.

Utgangspunktet var noen spesifikke tema som jeg var interessert i, og som var grunnlaget for å formulere forskningsspørsmålene mine. Disse temaene var jeg også oppmerksom på når jeg valgte ut studiene, og disse temaene har slik sett utgjort den første tematiske sorteringen.

For en kort metodisk begrepsavklaring henviser jeg til Braun og Clarke (2006). Datamaterialet mitt (corpus) er studiene jeg har valgt ut. I teksten bruker jeg både betegnelsen *artikler*, *materiale* og *studier* for å vise til datamaterialet. Jeg har gått nærmere inn i de delene av tekstene i datamaterialet som jeg har funnet fram til ved hjelp av kriteriene for utvalg og relevans. Dette er *data sett*.

¹ Ulrik Malt i Store Norske leksikon: <https://snl.no/kvalitativ>, (lesedato 7.11.15)

I utgangspunktet er det ikke noen klare avgrensinger av hva tematisk analyse innebærer og hvordan man skal gjennomføre en tematisk analyse. Ofte snakker man om at temaene vokser fram i løpet av analysearbeidet. Imidlertid påpeker Braun og Clarke at det er viktig synliggjøre den aktive forskerrollen i identifiseringen av mønster, tema og i de valg som gjøres ut fra forskningsmessig interesse. Jeg vil også tilføye for egen del at dette også kan innebære viktige verdivalg. I min studie er det salutogene perspektivet løftet fram.

Tematisk innholdsanalyse av artiklene.

Den tematiske innholdsanalysen ble utført med utgangspunkt først i det ene forskningsspørsmålet, så det andre: Hvordan kan bruk av dukker som symbolterapeutisk verktøy knyttes til systemisk familierterapi med narrativ tilnærming?

For å belyse dette spørsmålet tok jeg i første omgang for meg hver studies teoretiske forankring, hva teksten framstilte av erfaring med bruk av dukker og hvilken mening jeg kunne trekke ut av studiene når det gjelder bruk av dukker. Jeg sammenlignet datasettene, og undersøkte fellestrekk og variasjon mellom studiene. Der teorien ikke var beskrevet eksplisitt, så jeg på det språklige uttrykket i teksten sett i den konteksten studien var skrevet i, teksten på et latent nivå. Jeg så etter underliggende teoretisk forankring og idé som kunne ligge til grunn for praksisen.

For å få et grunnlag for å sammenligne studiene i materialet, trakk jeg ut elementer av tekstene (datasett), identifiserte meningsinnholdet og tematiserte det (Braun & Clarke, 2006). Jeg dekomponerte meningsinnholdet ved å sortere elementene i ulike kategorier. Gjennom lesningen og arbeid med tematiseringen kom jeg frem til to dimensjoner, *terapeutens posisjon* og *barnets posisjon*. Dette førte til at jeg ville undersøke hvordan grad av ledet – ikke-ledet terapi sto i forhold til barnets medvirkning. Som grunnlag for å vurdere fellestrekk og variasjon mellom studiene, så jeg også på *målgruppen, formålet med terapien og konklusjonen i hver enkelt studie*. I arbeidet med materialet visualiserte og systematiserte materialet og elementene på ulike måter ved hjelp av tankekart (Nilssen, 2012). Dette gjorde jeg for å holde orden på alle idéer og sammenhenger som kom strømmende mens jeg arbeidet med å få innsikt i materialet. I praksis fungerte den hermeneutisk tilnærmingen slik at fortolkningen av delene og helheten i materialet ble drevet framover som en veksling mellom systematisk tilnærming og induktive søk i analysen.

Gjennom å analysere tekstene satte jeg praksisen og tenkningen fra studiene, som tilsvarer erfaring og meningsinnhold, inn i en ny kontekst (Braun & Clarke, 2006). Analysen er en re-kontekstualisering, ved at jeg setter den refererte praksisen i studiene inn i min forståelse i dag, til en systemisk familieterapeutisk kontekst for å belyse det andre forskningsspørsmålet: Hvordan kan bruk av dukker løfte frem barnets stemme i familieterapi?

De 9 vitenskapelige artiklene samt en masteroppgave som danner materialet i min studie har ulike teoretiske perspektiver og ulik praksis for bruk av dukker. Gjennom lesningen av studiene så jeg at et fellestrekk var å finne en kommunikasjonskanal mellom barn og voksne om vanskelige temaer. Med dette som utgangspunkt ville jeg se etter hvilken relevans funnene hadde for å løfte frem barnets stemme i systemisk familieterapi.

Min analytiske tilnærming vil kunne beskrives som deduktiv, i og med at analysen kan sies å gå fra det generelle til det partikulære. Imidlertid ser jeg også på det partikulære som utgangspunkt for å forstå det mer generelle, ved å se på dagens praksis i lys av tidligere praksis. Når jeg så vil drøfte hvorvidt tidligere tenkning og praksis kan berike dagens praksis, kan jeg åpne for nye antakelser om bruk av dukker. Slik sett kan induktiv metode også sies å være representert i min tilnærming. For å bruke Gadammers terminologi, består gjensidig forståelse i å møte hverandres forståelseshorisonter i en horisontsammensmelting. (Gadamer, 2010). Denne vekselvirkningen mellom perspektiver kan føre til en gjensidig påvirkning, som kan bidra til å se både tidligere praksis og teoretisk forankring og nåværende praksis og teoretisk forankring om bruk av dukker i arbeid med barn og familier på nye måter.

Etikk

Jeg er klar over at det finnes mange sensitive opplysninger når en bruker informanter på vårt fagfelt, spesielt i empiriske studier hvor datamaterialet består av observasjon eller opplysninger fra informanter. I slike tilfeller må man søke NSD og fagetisk råd om tillatelse til å bruke opplysningene, samt få informert samtykke fra informantene. Mitt forskningsprosjekt er ikke meldepliktig til NSD etter personopplysningsloven. Materialet i min masterstudie består av artikler som er publisert i forskningstidsskrifter, i tillegg til en masteroppgave. En må kunne regne med at forfatterne har nødvendig godkjenning for sine opplysninger og informert samtykke fra informantene.

Troverdighet og gyldighet

Hvis studien skal kunne være troverdig må leseren bli presentert for det som er gjennomført på en slik måte at det er mulig å etterspore og vurdere prosessen (Nilssen 2012). Troverdighet dreier seg om redelighet og grundighet. Det dreier seg om hvorvidt datamateriale, analyse og tolkninger i studien er presentert på en slik måte at en kritisk leser kan få nødvendig innsikt i hva forskeren har gjort og hva tolkninger, slutninger og endelige drøftinger av problemstillingene bygger på. Troverdighet og pålitelighet i en kvalitativ studie er avhengig av om funnene er konsistente med datamaterialet som ble samlet inn, og at studien er presentert slik at andre kan forstå hva som er gjort og hva som er styrken og anvendelsesområdet for studien. Å drøfte eventuelle svakheter eller begrensninger ved studien er også en del av dette.

Gyldighet eller validitet dreier seg om anvendelsesområde. Funnene i en kvalitativ undersøkelse kan imidlertid ikke generaliseres, og er ikke overførbare på samme måte som en gjerne hevder at de skal være i en kvantitativ studie. Gyldigheten i en kvalitativ studie dreier seg i større grad om det teoretiske grunnlaget som undersøkelsen bygger på og om metoden for datainnsamling. I min studie handler gyldigheten om hvorvidt jeg med presentasjonen av mine funn bidrar med innsikt som er et relevant bidrag på anvendelsesområdet familiebehandling. Det er avhengig av om presentasjonen min evner å forklare og å sette ord på den innsikten som er resultatet av arbeidet med artikkelmaterialet, og det dreier seg også om hvordan analysemetoden er brukt, og om metoden er egnet til å belyse problemstillingen.

Det kan diskuteres som en svakhet at kun halvparten av artiklene er fra familieterapifeltet. De øvrige artiklene dreier seg om individuell terapi med barn og gruppeterapi med barn. Imidlertid gjenspeiler utvalget praksisfeltet. For det første er barneterapifeltet større og mye eldre enn familieterapifeltet, og for det andre brukes dukker mer i barneterapi enn i familieterapi. Jeg tror familieterapifeltet kan hente erfaring fra barneterapifeltet i form av barnespesifikk kunnskap og praksis med bruk av dukker.

En innvending mot det utvalgte datamateriale kunne være angående søkene som er gjort. Ut i fra funnene kunne jeg gått videre i søk. Jeg kunne utvidet søkene etter å ha blitt kjent med nye begrep gjennom lesningen. Det kunne resultert i noen flere relevante artikler. Dermed ser jeg at mitt materiale ikke er utfyllende. Likevel mener jeg, ved at jeg har et variert materiale med hensyn på tidsspennet og ulike teoretiske forankringer og variasjon i praktisk bruk av dukker, at jeg har fått et godt grunnlag for drøftingen.

Dersom man ser ut i fra hele familieterapifeltet, kan det tenkes at en annen fagperson og forsker med en annen familieterapeutisk bakgrunn ville gjort andre valg gjennom forskningsprosessen, som kunne ha ført til andre resultater.

Dukker som symbolterapeutisk verktøy – mine funn

Jeg vil i de neste kapitlene presentere funn fra de 10 studiene. Jeg har sett på *terapeutens* og *barnets* posisjon. Terapeuten posisjon varierer fra i høy grad *ledende* til i høy grad *ikke-ledende*. Barnets posisjon varierer fra *tilskuer* til *deltaker*. Disse kategoriene, tilskuer og deltaker, er ikke gjensidig utelukkende som enten eller. De kan opptre som både og.

Videre har jeg sett etter fellestrekk og variasjon mellom studiene med hensyn til målgrupper, formålet med terapien og konklusjon i hver studie. Dette er gjort som en systematisk gjennomgang for å se på bruk av dukker, og hvordan barnets stemme ble løftet fram.

I den følgende presentasjonen har jeg valgt å gruppere studiene utfra noen likhetstrekk. Jeg har sammenlignet dem, og jeg vil presentere dem som tre typer datasett (Braun & Clarke, 2006). Analysen av dataene blir presentert under overskriftene Bruk av dukker *for* barn; Bruk av dukker *om* barn *av* barn; og Bruk av dukker *med* barn og *av* barn. Studiene kan også settes på et kontinuum som er en tidslinje, fra de tidligste artiklene, som beskriver dukkespill *for* barn, til de nyeste artiklene, som beskriver dukkespill *med* barn og *av* barn.

Dukkespill *for* barn kalles også *reaktivt dukkespill*, der barn eller familier er publikum og deres engasjement vises ved reaksjoner på dukkespillet. Dukkespill *med* barn kalles *interaktivt dukkespill*. Barn eller familier medvirker sammen med terapeuten og er med å styre dukkene og handlingen. Dukkespill *av* barn kalles også *spontant dukkespill* (Nybø, 2001), der barn eller familier styrer dukkene og handlingen, og terapeuten er enten observatør eller publikum som kommer med reaksjoner. Bruk av dukker til kartlegging og utredning har jeg kalt dukkespill *om* barn. Barna, eller familien, spiller spontant, mens terapeuten er tilskuer som kun observerer, uten å bidra med reaksjoner eller være en del av dukkespillet, med det formål å forstå familiens fungering bedre. Det er imidlertid viktig å presisere at det ikke er mulig, og kan hende ikke ønskelig, å sortere og kategorisere i absolutter, heller ikke langs tidslinjen. Til det er virkeligheten for kompleks.

Bruk av dukker *for* barn

Bender & Woltman (1936), Fossum & Mørch (2005) og Johanenesen, Rieber & Trana (1996) tar for seg reaktivt dukkespill, der terapeutene er dukkeførere, med en stor grad av ledelse i den terapeutiske prosessen. Felles for Bender & Woltman (1936) og Fossum & Mørch (2005) er at målgruppen består av barn med atferdsproblemer som går i gruppeterapi med andre barn.

Terapeutene har en ledende rolle. De er dukkespillere, barnas posisjon er tilskuere og i fortellingen brukes dukkene til å speile barnas problematikk. Dukkene kommer opp i vanskelige situasjoner og utagerer. Handlingen vekker barnas reaksjoner, og de får utløp for følelser. I begge narrativene kommer dukkene seg gjennom vanskelighetene ved å finne mer hensiktsmessige handlingsalternativer, der terapeutene som dukkespillere tar et ansvar for at historien får en god slutt. Dette er fellestrekk i de to artiklene.

Det er likevel forskjeller mellom praksisene som beskrives, i hvordan dukker brukes. De er ulike typer narrativer, i graden av metaforisk fortelling. Det er også forskjeller i barnas grad av medvirkning, det vil si i barnas mulighet for å styre handlingen. I Casper-historiene (Bender & Woltman, 1936) er symbolbruken fremtredende og historien er skapt på forhånd. I Dinosaurusskolen (Fossum & Mørch, 2005) er historiene realistiske, og barna er i større grad medvirkende, selv om de ikke holder dukkene.

Dukkene og narrativene er svært ulike i de to artiklene. Casper-dukken (Bender & Woltman, 1936), eller Kasperle, som han kalles i Tyskland, er en del av en kulturspesifikk folkelig tradisjon som er kjent for barna. Dukkespillet har røtter tilbake til antikken, til India og til Commedia dell'arte-teatrets Harlekin i Italia. Casper har internasjonale brødre i England (Punch i «Punch and Judy»), Frankrike (Guigol), Italia (Pulchinella), Russland (Petrushka) og Tyrkia (Karagoez) (Bender & Woltman, 1936). De forteller lignende historier, tilpasset ulike kulturer, men bygget over samme lest, og spilles fremdeles på gater og torg rundt i Eurpoa. (Björg Mykle, 1993).

Dukkene i Casper-historiene er i større grad symbolterapeutiske verktøy enn dukkene i Dinosaurusskolen (Fossum & Mørch, 2005). I Casper-historiene forestiller noe annet enn barn. Figurene Casper møter er i stor grad dyr, som også fremstår som symbolverdier: «Dukketeatret er spesielt tilpasset for å gi rom for å gi fritt uttrykk for infantil aggresjon og å tillate en uvanlig enkel projeksjon av barnets problemer inn i dukken.» (Bender & Woltman, 1936, s. 341) Casper er en eventyrfigur, men han har egenskaper som barna kan identifisere seg med. Narrativene er mer symbolske enn i Dinosaurusskolen (Fossum & Mørch, 2005), fordi historiene i Casper kan foregå i jungelen eller på et skip, andre steder enn i barnas hverdagsmiljø.

Dukkene i *Dinosaurusskolen* (Fossum og Mørch, 2005) forestiller barn, bortsett fra Dyno, en dinosaur-unge som terapeuten snakker gjennom og reflekterer med barna igjennom. Historiene er mer direkte basert på barnas egne opplevelser. Handlingen foregår i barnas hverdagsmiljø. Nærheten til barnas egen hverdag gir mulighet til å øve på prososial atferd.

I narrativene om gjennomgangsfiguren Casper (Bender & Woltman, 1936) blir han beskrevet som en folkelig fyr som kommer opp alle livets dilemmaer og vanskeligheter, men som til slutt alltid finner en løsning. Casper er en nysgjerrig og heltmodig fyr som gjennomgår alle slags utfordringer, men en som barna kan identifisere seg med. Historiene er fantasifulle og fulle av metaforer, for eksempel historien «Casper i Afrika», der han møter farlige dyr og befinner seg i ukjente omgivelser. Terapeutene (beskrevet som «pleierne» i artikkelen) som har kunnskap om hva det er barna strever med, spiller dukkehistorier basert på folkløriske fortellinger om Casper, fortelling *for* barna som gir mening. Barna får komme med kommentarer, advarsler og tilrop om hva Casper og vennene hans burde gjøre, og dukkespillerne kan ta dette til følge. Terapeutene, som dukkespillere, holder dukkene og leder handlingen. Barna er tilskuere til dukkespillet, men deltar aktivt og spontant med reaksjoner, forslag og advarsler. Dukkespillerne sørger for en lykkelig slutt på fortellingen.

I *Dinosaurusskolen* (Fossum & Mørch, 2005) er handlingen lagt til barnas hverdag, og deres problemer i en realistisk kontekst. Terapeuten snakker gjennom Dino, en dinosaur-unge, og dukkene ligner barna selv. Dukkene kommer opp i vanskeligheter og utagerer eller viser reaksjoner som er lite hensiktsmessige. Det som ser ut til å være annerledes enn Casperdukkespillet (Bender & Woltman, 1936), er at barna i *Dinosaurusskolen* blir utfordret gjennom dukkehistoriene, gjennom relasjonelle samtaler der barna fungerer som et slags reflekterende team. Sammen finner terapeuten og barna nye handlingsalternativer og nye måter å se på konfliktsituasjoner. Barna er aktive deltakere i samtalene, slik at terapeutene får del i deres opplevelser og reaksjonsmønstre. Gjennom å gi gode råd til dukkene om hvordan de burde løse problemene de kommer opp i, trener barna på mer hensiktsmessig adferd i konfliktfylte og vanskelige situasjoner for å unngå å bli aggressive og å bli møtt med aggresjon og avvísning fra omgivelsene, ifølge forfatterne. Situasjonene spilles om igjen, etter barnas forslag til hva dukkene burde gjøre, et interaktivt dukkespill ledet av terapeuten, med barna som aktive medskapere av handlingen. Denne bruken av dukker ser ut til å være egnet til å vekke barnas assosia-

sjoner til sine egne liv og opplevelser. Barna får reflektere over det de ser og komme med forslag. Gjennom å foreslå hva dukkene skal gjøre, kan de prøve ut nye og mer hensiktsmessige måter å forholde seg til andre mennesker på i konfliktfylte og vanskelige situasjoner.

Formålet med bruk av dukker er også forskjellig i artiklene. Bender & Woltmann legger vekt på å vise dramatiske historier hvor Casper utagerer. Tanken bak er at det har en helbredende virkning for barna å få utløp for vanskelige og negative følelser som aggresjon og fortvilelse, uten at det får negative konsekvenser: Hovedbehovet til disse barna, ifølge Bender og Woltman, er psykoterapeutisk, en mulighet til å få gi uttrykk for sine problemer. De får utløp for sine aggressive tendenser, får sette ord på og får klarhet i vanskelige relasjoner til mor, far og søsken, og blir befridd for skyldfølelse og angst.

«...Vi forutså ikke da vi startet dette eksperimentet hvor godt dukkekarakterene og dukkefortellingene var tilpasset barnpsykologien, med dens behov for fritt utløp for aggresjon, for å kunne identifisere seg fritt med dukkekarakterene og for barn å kunne projisere sine problemer inn i dukkefortellingen» (Bender & Woltman, 1936, s. 341).

I artikkelen imøtegår forfatterne tidligere kritikk mot en av artikkelforfatterne når det gjelder metoden. Kritikken var at dukketerapien ble satt inn i en dogmatisk Freudiansk kontekst, ved at terapeutene tolket underbevisste behov og uforløste følelser inn i barnas reaksjoner. I tilsvaret i artikkelen, understreker Bender og Woltman betydningen av deres arbeid ikke ligger ikke i en spesiell terminologi, men i barnets mulighet til å identifisere seg med ulike karakterer og få fullt utløp for sine følelsesmessige problemer. Artikkelforfatterne åpner dermed for å bruke denne typen dukkespill også i andre terapeutiske tilnærminger: (Bender & Woltman, 1936).

I Dinosaurusskolen er det ikke et formål å få utløp for følelser (Fossum & Mørch, 2005) slik som i historiene om Casper (Bender & Woltman, 1936). For Fossum og Mørch er formålet snarere å mestre følelser. Refleksjonene omkring handlingen i dukkefortellingene gir rom for å gi uttrykk for følelser ved å snakke om det, men beskrives som en del av modellering, en psyko-educativ tilnærming med blant annet sinnemestring som sitt formål: «Dinosaurusskolen skal styrke barnas strategi for selvkontroll, problemløsning og sinnemestring. Slik forsøker en å oppnå målene om redusert trass, aggresjon og ulydighet» (Fossum & Mørch, 2005, s. 198). «Gruppelederne benytter hånddukker for å øke barnas innlæring og deltakelse. Disse

dukkene fungerer både som modeller for prososial atferd og konfliktløsning, og de er nyttige for å ta opp vanskeligheter med barna» (Fossum & Mørch, 2005, s. 199).

Johansen, Rieber og Trana (1996) beskriver bruk av dukker i systemisk familieterapi i to varianter. Den første varianten dreier seg om at terapeuten viser et dukkespill for barna, en metaforisk, eventyrlignende historie som speiler tro og tvil i familien, gir dem støtte og bekreftelse på problemene og gir et håp om en god slutt. Artikkelforfatterne beskriver hvordan dyredukker, fremfor menneskelignende dukker, kan gi ytterligere muligheter for å eksternalisere problemet, for å skape den nødvendige avstand til problemer. Bruk av dukker kan representere en forskjell som gjør en forskjell (Andersen, 1987). Dette oppnås ved at dukketeateret er så annerledes at familien legger merke til det, men samtidig ikke er så forskjellig fra det familien kjenner til at de ikke vil klare å integrere det nye. Dukketeateret må med andre ord inneholde noe kjent og noe nytt.

Den andre varianten som beskrives av Johansen, Rieber og Trana dreier seg om dukkespill for barn, men også *med* barn som deltakere. Her vises også en historie for barna, slik som den første varianten. Dukkespillet stopper midt i konfliktene. Hensikten er å reflektere over historien med familien og få deres hjelp til å lage slutten av historien. Hvis familien vil, inviteres familien til å spille forslaget sitt med dukkene. På denne måten finner familien selv frem til løsninger, kanskje flere mulige, og tar en aktiv rolle for å løse problemene. Terapeuten viser på denne måten at terapeut og familie er likeverdig delaktige i å finne løsninger. De bruker da dukkene spontant, og kommuniserer gjennom dukkene direkte.

For Johansen, Rieber og Trana er dukkespillet utgangspunkt for refleksjon. I den andre varianten, der familien selv spiller med dukker, inviterer terapeuten *dukkene* til å reflektere, og etterpå kan familien reflektere over det dukkene sa. Artikkelforfatteren setter slik bruk av dukker inn i en kontekst av systemisk familieterapi med reflekterende team og bruk av metadialoger (Andersen, 1987).

Praksisen med bruk av reaktivt dukkespill, slik de er beskrevet hos både Bender & Woltman (1936), Fossum & Mørk, (2005) og hos Johansen, Rieber og Trana (1996), har en overføringsverdi til systemisk familiebehandling. Likhetene mellom praksisene slik de er framstilt, gjelder bruk av narrativer og formålet om å speile temaer som barnet strever med. Det som skiller praksisen som beskrives av Johansen, Rieber og Trana (1996) mest fra praksisene til de

andre, er at terapeuten hos Johansen, Rieber og Trana, inviterer *dukkene* til å reflektere. Terapeuten åpner opp for at familien kan spille med dukkene selv, og for at familien etterpå kan reflektere over *dukkenes* refleksjon. Slik sett kunne denne sistnevnte varianten hos Johansen, Rieber og Trana også vært plassert i neste kategori, som omhandler bruk av dukker *med* barn.

Bruk av dukker om barn av barn

Irwin, (1985), Karakurt (2012) og Nøvik & Solem (2003) beskriver symbolterapeutisk bruk av dukker som kartleggingsverktøy for å utrede barn. Terapeuten er observatør, en ikke-ledende posisjon, mens barna og familiene deltar aktivt. Terapeutens primære hensikt er å forstå mer om forholdet mellom familiemedlemmer og hva familien strever med.

Irwins artikkel (1985), handler om Family Puppet Interview (FPI). Dette er primært en redegjørelse for metoden. Karakurts artikkel (2012) beskriver anvendelse av metoden i arbeid med en tyrkisk familie. Nøvik & Solems artikkel (2003) tar for seg kartlegging av relasjoner i familien ved bruk av de norske Kvebæk-dukkene.

Family Puppet Interview (FPI) er utviklet av Irwin. Metoden er utbredt, og har inspirert mange terapeuter. Irwin kaller metoden for en vurderingsprosedyre. Terapeuten stiller et utvalg dukker til disposisjon, familiemedlemmene får velge en eller flere dukker hver, de forteller om dukkene sine og oppfordres til å spille en historie med dukkene. Familiemedlemmene skaper en historie med dukkene. Etter dukkepillet, reflekterer terapeuten med dukkene. Til slutt blir familien bedt om å gi historien et navn og å finne en moral i historien.

Karakurt (2012) redegjør i sin artikkel for teori som kan knyttes til FPI og anvendelse av FPI i en tyrkisk familie. Karakurt (2012) refererer blant annet til Bender & Woltman (1936). Karakurt beskriver hvordan noe nytt kom til syne gjennom spontant dukkespill. Utvelgelse av dukkene og hvordan familien forhandler seg frem til historien kan si noe om dynamikken i familien. Gjennom dukkespillet kom det frem mistenksomhet, avvisning og ønsker om inkludering, krangel og forsoning. Det ble utgangspunkt for terapeuten når han snakket med dukkene etterpå. I dukkerollen tiltalte moren barnet om «søster», et kulturspesifikt uttrykk, som på tyrkisk brukes for å etablere varme og nærhet, noe som ikke tidligere hadde kommet frem i en vanlig samtale. Karakurt beskrev også hvordan dukkespillet tillot deltakerne å få utløp for følelser på en lekende og ufarlig måte.

Nøvik & Solem (2003) tar for seg Kvebæk Sculpture Technique (KST), en kartleggingsmetode hvor terapeutens primære hensikt er å forstå relasjonene i familien. Kvebæk-dukkene er vakre trefigurer, laget av nordmannen David Johnny Kvebæk. Barnet plasserer dukkene med den avstand til hverandre som kan beskrive opplevelsen av hvor nære eller fjerne familiemedlemmene er. For terapeuten fungerer det som en kartlegging av relasjonene i familien, og blir et utgangspunkt for å snakke om relasjoner. Nøvik og Solem ser her bruken av dukker som en visualisering av virkeligheten og dermed som en mulighet til å uttrykke seg med mer enn språket. Det er spesielt egnet for små barn og barn som ikke har så store språklige ferdigheter, også fordi bruk av dukker kan være med å skape en leken atmosfære, mer lik en naturlig lekesituasjon enn det en samtale på et kontor er. Det kan også hjelpe konsentrasjonen å visualisere på en leken måte. Kvebæk Sculpture Technique er mye brukt i familieterapi både i Norge og utlandet. Det er fullt mulig å bruke andre typer dukker eller figurer, som lego-figurer. Det er også utviklet andre lignende verktøy, som The Family Dialogue Set (Balmbra, 2004), hvor man bruker en type duplo-dukker.

Irwin (1985), Karakurt (2012) og Nøvik & Solem (2003) har et felles budskap i forhold til barnets stemme. Barnets stemme blir løftet frem når barnet selv er deltakende, man får mer informasjon om barnets tanker og følelser, og historiefortellingen skapes i øyeblikket, i samspill med familien eller terapeuten, der barnet er medskapende og direkte involvert. Det er også flere fellestrekk. Hele familien er til stede og deltakerne velge dukker. Oppmerksomheten er på dukkene, og familien kommer med beskrivelser av dukkenes plassering.

Karakurt forklarer at styrken i dukker som virkemiddel ligger i fleksibiliteten og muligheten for å diskutere og snakke på en ikke-personlig måte (Karakurt, 2012). Dette sammenfaller med vurderingene til Irwin og til Nøvik & Solems. Dukker som symbolterapeutisk verktøy eksternaliserer problemet og tar vekk skyld fra barn og familier (Karakurt, 2012), på samme måte som i narrativ tilnærming. Dukke-narrativene beskrives også som en egnet måte for å se på interaksjonsmønstre, og dynamikken i familien.

Family Puppet Interview (FPI) (Irwin, 1985) og Family Sculpture Technique (FST) (Nøvik & Solem, 2003) representerer ulike teoretiske forankringer og ulike metodiske terapeutiske tilnærminger i kartleggingsfasen. Kartleggingen av hvordan familien fungerer, slik jeg forstår Irwin og FPI, skjer både gjennom å se på valg av dukker, hvordan familiemedlemmene presenterer dukkene, hvilke roller de tar i historien og gjennom hvordan de reflekterer etterpå. Irwin hevder at det for barn kan oppleves som befriende å ikke bli avkrevet å sette ord på ting.

I følge Irwin er barn, så vel som familier, ofte mer uttrykksfulle i symbollek enn gjennom muntlige intervjuer. FPI krever innlevelse, å snakke *gjennom* dukken, metaforisk. Terapeuten i FPI intervjuer *dukken(e)*. Der emosjonelle reaksjoner har kommet til syne, hjelper terapeuten deltakerne til å sette ord på følelsene og reaksjonene.

Terapeuten i FPI inviterer i høyere grad familien til lek og fantasi enn terapeuten i KST (Nøvik & Solem, 2003). I FPI er terapeutens posisjon mindre ledende, og familiemedlemmene bruker dukkene mer spontant, noe som kan gi rom for å få frem nye problemstillinger. Karakurt (2012) påpeker hvordan den rike muligheten for bruk av symbolisme gjennom dukkespill også kan få fram kulturspesifikk symbolisme. En mulig behandlingsplan kan ifølge Karakurt bestå i anerkjennelse av hver persons virkelighet, støtte familiens evne til å stå opp mot en felles fiende, om å tenke høyt sammen med familien, og om å se etter unntak og nye løsninger. Med dette kommer også narrativ metode mer eksplisitt frem i Karakurts redegjørelse for bruk av FPI.

KST setter fastere rammer for innholdet i kartleggingssamtalen, ved spesielt å fokusere på nærhet og avstand mellom familiemedlemmene. KST inviterer til å snakke *om* dukkene. Dukkene er ikke metaforiske i samme grad, men mer direkte representanter for familiemedlemmer. Terapeuten i KST intervjuer *personen(e)*. KST tar mer utgangspunkt i det konkrete med kartlegging ved å fokusere på fysisk plassering. Narrativ tenkning og eksternalisering er representert, i det familien skaper en historie ved å plasserer dukkene i forhold til hverandre. KST gir også rom for en viss distanse ved å kunne snakke om både seg selv og familiemedlemmer og forholdet mellom familiemedlemmer i tredjeperson. Det går ikke frem av Nøvik og Solems artikkel om de bruker det metaforiske fra narrativ metode. Med tanke på relasjoner, kan fysisk plassering av dukkene likevel være en metaforisk måte å beskrive emosjonell avstand og nærhet på, en måte å eksternalisere på.

Bruk av dukker *med barn av barn*

I praksisene som beskrives av Maanum (2009), Carlson-Sabellis (1998), Butler, Guterman & Rudes (2009), og Dillen med flere (2009), har terapeuten og barnet/familien en likeverdig posisjon i forhold til ledelse og deltakelse. Både terapeut og barnet/familien bruker dukker, slik at de i samme grad er medvirkende i den terapeutiske prosessen.

Studiene beskriver en narrativ praksis, men har ulik tenkning og målgruppe. Narrativene utspiller seg ved at terapeuten kommuniserer med barnet, og barnet uttrykker seg gjennom dukken. I narrativ terapi utfordres den dominerende historien, som ofte har ført til negativt samspill i familien. Ved å finne alternative historier som henter frem ressurser og andre egenskaper som også finnes i familien, kan familien se sin historie og hverandre fra et annet perspektiv og gjøre historien fyldigere (White, 2009).

Maanum (2009) bruker systemisk familierapi. Forfatteren ser ut til å plassere seg både innenfor narrativ terapi, som hun selv refererer til (White, 2009), og innenfor systemisk familierapi. Maanum refererer ikke selv til Irwins Family Puppet Interview (FPI) (Irwin, 1985), men hennes praksis passer til Irwins FPI-mal. Maanums beskrivelse kan plasseres i systemisk familierapi, der det er sentralt at alle stemmer skal bli hørt, og at den enkeltes opplevelse blir utvidet ved å lytte til andres beskrivelser. Slik jeg tolker beskrivelsene av refleksjonene etter dukkespillet, fungerer familien som sitt eget reflekterende team, hvor dialog møter meta-dialog (Andersen, 1987). Jeg oppfatter Maanums tenkning om terapeutens rolle som i stor grad ikke-ledende, ved å ha en tilretteleggende posisjon, og også kunne være deltakende i handlingen, uten å lede den. Terapeuten har en ledende rolle før og etter dukkespillet for å tilrettelegge for spillet og for å gi alle rom for refleksjon, men posisjonerer seg kvalifisert uvitende, nøytralt og nysgjerrig (Palazzoli med flere, 1980; Cecchin, 1987) ved å overlate tolkingen av spillet til familiens medlemmer.

Carlson-Sabelli (1998) bruker prosesteoretisk psykodrama med barnegrupper. Målgruppen er barn på institusjon som har opplevd seksuelle overgrep, i en situasjon hvor de er på vei fra biologiske foreldre til fosterforeldre. Traumene som er påført barna vises ved at de strever med motstridende sameksisterende følelser, blant annet ambivalens i forhold til tillit/mistillit. Carlson-Sabellis metode er forskjellig fra Maanums (2009), Butler, Guterman & Rudes (2009), og Dillen med flere (2009) ved at hun i tillegg til narrativ praksis bruker prosesteori i den terapeutiske tilnærmingen. Hun beskriver sin grunnleggende tenkning ut fra prosesteori, og hun refererer til en av sine tidligere artikler om prosesteori. Det vil føre for langt å gå i dybden på hva denne teorien går ut på, men jeg vil trekke ut noen hovedpunkter. Carlson-Sabelli beskriver hvordan prosesteorien har røtter helt tilbake til Aristoteles, og at den også er påvirket av Marx's politiske tenkning. Det er i prosesteorien lagt ned et stort arbeid i å forklare hvordan en terapeutisk prosess er en tankeprosess som består i å øke kompleksitet, romme motset-

ninger og selvmotsigelser og å finne alternative historier. Jeg ser paralleller mellom prosess-teori og narrativ metode i formålet om å finne motsetninger, motsigelser og å finne alternative historier og unntak.

Carlson-Sabelli har psyko-drama- tenkningen til felles med Dillen med flere (2009) og Butler, Guterman & Rudes (2009). Carlson-Sabelli beskriver også case-eksempler fra gruppebehandling av barn. Barna er i gruppen over tid, noen avslutter og andre kommer til, og barna er med å forklare for de andre hva samspillet i dukkespillgruppen handler om. Historiene har felles-trekk med Irwin (1985), ved at de har en slutt, en moral og en tittel, men barna spiller med dy-redukker. Terapeuten har en deltaker-rolle og en oppgave som fasilitator, og kommer innimellom med spørsmål med utgangspunkt i narrativ praksis. Terapeuten ber også tidvis barna bytte dukker, og spille hverandres roller. Hun beskriver hvordan barna gjennom sitt dukkesamspill spiller ut sin egen historie, utvikler og endrer den, og finner nye alternative historier, og hvordan de med det kan endre bildet av seg selv og få en ny og mer verdifull rolle i sitt eget liv.

Her har jeg lyst til å komme tilbake til de nevnte fellestrekkene mellom Maanum (2009) og Irwin (1985). Maanum (2009) refererer ikke selv til Irwin (1985), men ideen om å lage en historie med dukkene, fremgangsmåten som brukes, og refleksjon over følelsesmessige temaer etterpå er felles. En forskjell er at Irwin bruker spontant dukkespill som en del av et intervju for å forstå familien bedre, mens Maanum bruker dukker interaktivt over tid i et behandlingsforløp. Maanums redegjørelse for praksis med bruk av dukker kan sies å synliggjøre hvordan FPI, som er en kartleggingsmetode, kan brukes i behandling. Noe som også kommer frem mer eksplisitt hos Karakurt (2012).

Butler, Guterman & Rudes (2009) bruker eksternaliseringsmetode fra narrativ tilnærming i individualterapi. Terapeuten jobber individuelt med barn. Artikkelen beskriver et case-eksempel der en dukke er brukt for å eksternalisere aggresjon. I løpet av behandlingen er dukken med hjem til gutten, Eric, og gutten får i oppdrag å følge med på hvordan dukken, som representerer sinne, får han til å bli sint. Hendelser der dukken ikke klarer å trigge sinnet, blir etablert som en usedvanlig vending, a *unique outcome*, disse situasjonene blir reflektert over og trukket frem for å fylle ut guttens historie for å hjelpe han til å se på seg selv på en ny måte. Det voldsomme sinnet forsvinner i løpet av behandlingen.

Butler, Guterman & Rudes (2009) illustrerer etter mitt skjønn godt hvordan barnets stemme kommer tydelig frem ved å la barnet uttrykke seg gjennom dukken. Terapeuten snakker med barnet ved å snakke med dukken, og reflekterer senere ved å snakke med barnet.

Dillen med flere (2009) bruker konstruktivistisk psyko-drama med barnegrupper og viser til flere teoretiske forankringer. De støtter seg til teorier om barns behov for utviklingsstøtte og teorier om barnets representasjoner av seg selv, andre og sin relasjon til andre. En av Dillens medforfattere har utviklet en fenomenologisk-dialektisk personlighetsmodell (Verhofstadt, 2000, i Dillen med flere, 2009). Det vil imidlertid føre for langt å gå dypere inn i denne modellen i denne studien.

Behandlingen foregår som gruppeterapi. Når ett av barnas temaer blir tatt opp, lar barnet dukkene være familiemedlemmer, uten at de er til stede i rommet, og spiller ut handlingen med de andre barna som medspillere. Terapeuten snakker både *om*, *med* og *gjennom* rollefigurene. Dukken brukes som symbolterapeutisk verktøy i samspill *med* og *av* barn. Barnet spiller ut konflikter og ønsker gjennom rollefigurene. Etterpå reflekterer barnet og terapeuten og setter opp hvordan barnet ønsker å ha det fremover og hvordan det kan skje.

Dillen med flere (2009) bruker termene *konstruktivistisk* og *dialektisk psyko-drama* for å beskrive hva terapien går ut på. Barna spiller selv med dukkene, og terapeuten veksler mellom å spille med og å lede dukkespillet. Barna kan både rekonstruere en virkelig hendelse, prøve ut konsekvensene av en hendelse, eller konstruere en ønsket hendelse, og bruker følelsene sine til å styre handlingen. Ut fra denne beskrivelsen har barnet i høy grad mulighet til å lede spillet. Terapeuten snakker både *om*, *med* og *gjennom* dukkene. Terapeuten kan ta ledelsen og stoppe spillet og bytte om dukkeroller. Terapeuten har en lederrolle slik jeg ser det, ikke minst i forhold til å ramme inn og romme barnets opplevelser, men i barnets rekonstruksjon og reformulering av narrativene fra sin virkelighet, fungerer terapeuten også som en medspiller og deltaker, og barnet leder i stor grad handlingen. Slik kan dukker brukes i gruppeterapi med barn, som hjelp til å bearbeide traumatiske opplevelser. Gjennom psykodrama med dukker, ved å spille ut historier, roller og konflikter i sitt eget liv, kan barna reformulere narrativene og rekonstruere dem.

I det følgende kapittelet vil jeg drøfte funnene og hvordan dukker kan brukes i systemisk familieterapi i lys av forskningsspørsmålene.

Bruk av dukker i systemisk familieterapi - drøfting

I det foregående har jeg tatt for meg bruk av dukker *for* barn, *om* barn, *med* barn og *av* barn. Jeg har sett etter hvordan praksisene som er beskrevet i materialet posisjonerer terapeuten og barnet, og hvordan barnets stemme blir løftet fram.

Etter lesningen har jeg fått en dypere forståelse av forfatterens teoretiske forankring og deres praksis for bruk av dukker. Jeg vil sette dette inn i en systemisk familieterapeutisk kontekst, for å drøfte i hvilken grad ulike typer bruk av dukker er anvendbar i systemisk familieterapi. I drøftingen kommer jeg også noe inn på teoretisk forankring som et fundament for de ulike typer praksiser, men jeg går ikke inn i en drøfting av teoriforankringene.

Hvordan kan bruk av dukker som symbolterapeutisk verktøy knyttes til narrativ tilnærming til systemisk familieterapi?

Min tidligere antakelse om arbeid med dukker i terapi, var at lav grad av ledet terapi var nødvendig for å løfte frem barnets stemme. Under lesningen av artiklene fant jeg at disse dimensjonene ikke står i et slikt forhold til hverandre. Det var stor forskjell mellom artiklene samlet sett i forhold til grad av terapeutisk ledelse og i forhold til grad av medvirkning fra barna. Jeg fant at ledet terapi med dukker har vist seg å være en egnet metode for å åpne opp for temaer som er vanskelige å sette ord på. Jeg hadde en antakelse om at terapeuten måtte ha en ikke-ledende posisjon for å løfte frem barnets stemme, og at barnets egen deltakelse i dukkenarrativene er avgjørende for å formidle seg følelsesmessig. Antakelsen var blant annet basert på Russ & Kaugars artikkel (Russ & Kaugar, 2010), som viser til at barn blir mer autonome til å mestre problemløsning jo mer de får delta følelsesmessig i dukkespill. Det viste seg å være flere måter å bruke dukker på som kan løfte frem barnets stemme. Det viste seg også at ledet terapi kan være egnet til fremme likeverdig deltakelse av barn og foreldre i familieterapi.

Forholdet mellom terapeut og barn/familie er et samspill. Casper-historiene i Bender & Woltman initierte noe som barn kunne reagere på (Bender & Woltman, 1936). Terapeutene fant historier som de visste at barna kunne identifisere seg med, og inviterte dem gjennom følelseskanalen (Mæhle, 2000). Hensikten var å vekke reaksjoner, initiativ og refleksjoner hos barna. Selv om de ikke var medspillere, fikk de utløp for følelser og ble medskapende i historien. Bender og Woltman (1936) formidler også verdien av å romme sterke spontane reaksjoner fra barn i terapi, også aggressive og upassende. Artikkelforfatterne ser det som avgjørende at disse barna får aksept for sine følelser. Terapeuten kan på denne måten være svært aktiv og

ledende i kommunikasjonen, og barna kan, selv om de er tilskuere, være svært aktivt deltakende og følelsesmessig involvert i kommunikasjonen. Når deltakelse er forklart på denne måten, kan Bender og Woltmans funn underbygge Russ og Kaugars funn (Russ & Kaugar, 2010).

Som terapeut er Irwin (1985) tilskuer mens Maanum (2009) bytter på å være deltaker og tilskuer. I begge studiene inviterer terapeuten deltakerne til refleksjon ved å intervjuer først dukkene, så deltakerne. Irwin omtaler Family Puppet Interview som en utredningsmetode. Når hun etter dukkespillet reflekterer med familien og hjelper deltakerne å sette ord på emosjonelle reaksjoner, beskriver hun hvordan spillet likevel viser seg å ha gjort noe med familiens opplevelse av problemet. Dette indikerer at dialog og meta-dialog med dukker har en terapeutisk effekt.

Jeg oppfatter Maanums tenkning om terapeutens rolle som i stor grad ikke-ledende, selv om den veksler, fra en tilretteleggende posisjon før og etter dukkespillet, til en deltakende posisjon i handlingen, uten å lede den (Maanum 2009). Etter dukkespillet gir terapeuten alle rom for refleksjon, men posisjonerer seg kvalifisert uvitende, nøytralt og nysgjerrig. Dette er en systemisk tilnærming (Palazzoli med flere, 1980; Cecchin, 1987).

Maanum (2009) og Carlson-Sabelli (1998) har mye felles, spesielt i beskrivelsen av terapeutens posisjon. Carlson-Sabelli og Dillen med flere (2009) omtaler gruppeterapi med barn ut fra prosesteoretiske prinsipper i psyko-drama, mens Maanums masterstudie omhandler systemisk familie-terapi.

Slik rollespill med dukker gjennomgående beskrives i materialet, ser rollespillet i seg selv ut til å ha en helbredende effekt, ved at det gjør noe med barna og familiene å få utløp for følelser og å uttrykke seg gjennom dukken. I narrativene kan dukkene gå på tvers av konvensjonene og trenger ikke stå til ansvar for sine handlinger (Mykle, 1993). Gjennom dukkenarrativene dekomponeres virkelige historier for å settes sammen igjen på en ny måte: Rollespillet dukkene leker blir en operasjonalisering av nye måter å forholde seg til hverandre på. Det blir til nye handlingsmuligheter i en familie. Dette stemmer godt med Russ og Kaugars funn om at liksom-lek kan være en arena for kreative uttrykk og fasilitere kreative prosesser. Denne prosessen kan åpne for annerledes og ny tenkning (Russ & Kaugars, 2010). Refleksjonen med dukkene etter dukkespillet er ikke bare en meta-dialog. Refleksjonen dreier seg også om å reflektere over de handlingene som er prøvd ut i rommet. Dermed tjener dukke-narrativene til

en utvidelse i systemisk familieterapi. Ved denne praksisen kommer det til syne paralleller mellom familiesystemisk praksis og prosessteoretisk tenkning (Carlson-Sabelli, 1998).

Carlson-Sabellis praksis med å bytte dukkeroller, som igjen kan tilføre hverandre alternative tanker, er en idé som har paralleller til familieterapi. (Andersen, 1987). Dillen med flere (2009) beskriver også rollebytte, der et barn lot dukkene være familiemedlemmer og de andre barna var med å spille representanter for familien. Ved at terapeuten ber familien bytte dukkeroller, kan deltakerne få mulighet til å se seg selv utenfra og de andre innenfra. Slik kan forestillingen om seg selv og hverandre, og relasjonene mellom familiens medlemmer, endres. (Dillen med flere, 2009, Carlson-Sabelli, 1998, Maanum, 2009) Praksisen med å bytte dukkeroller kan også være relevant i systemisk familieterapi.

Jeg ser noen likheter mellom prosessteori, slik Carlson-Sabelli beskriver det, og narrativ tenkning. I narrativ terapi er det et formål for terapien er å øke kompleksitet, romme motsetninger og selvmotsigelser og å finne alternative historier. Bruk av dukker kan på denne måten eksternalisere indre følelser (White, 2009). Det kan være en mer ufarlig og mer leken måte å prøve ut endringer på enn å spille ut mot hverandre som seg selv, slik man gjør i tradisjonelt psykodrama. Når det gjelder terapeutens holdning, har Maanums og Carlson-Sabelli fellestrekk som stemmer godt med systemisk familieterapi, ved at tolkningen av spillet overlates til familiens medlemmer. Det er familien som er eksperter på sin situasjon. De sitter med løsningen på problemene (Palazzoli med flere, 1980, Cecchin, 1987, Andersen, 1987, 1994, Anderson & Goolisian, 1992).

Det er forskjell mellom artikler som tar utgangspunkt i psykodrama og artikler som tar utgangspunkt i reflekterende prosesser. Dillen med flere (2009) og Carlson-Sabelli (1998) legger mye vekt på å regissere, og prosessen med å omforme dukkenarrativene og spille den om igjen, mens Johansen, Rieber & Trana (1996) og Maanum (2009) tilhører systemisk familieterapi, som legger mer vekt på samtalen om dukke-narrativene som ble spilt, og å reflektere over mulige andre utfall i historien. Alle har imidlertid elementer fra psyko-drama felles, nemlig idéen om å reflektere over dukke-narrativene og å omforme fortsettelsen av historien.

Sett i lys av systemisk familieterapi, kan dukker representere en forskjell som skaper en forskjell i familieterapi. Forskjellen som introduseres av terapeuten, et nytt element eller innfallsvinkel i en terapeutisk setting, må ikke være *for* forskjellig fra familien, men så forskjellig at den kan skape en forandring (Andersen, 1987). Dukker er kjent for barnet og

kjent fra foreldrenes barndom, og kan som sådan representere *en passende* forskjell, et kjent element i en ny setting. Terapeuten må likevel være sensitiv for andre mulige og bedre alternativer for den enkelte familie. Det kan være helt andre virkemidler som faller mer naturlig i den enkelte sak. Det kan også være grunner til at en må tilpasse bruken av dukker til en families særlige behov, slik at forskjellen blir passende.

Hvordan kan bruk av dukker løfte frem barnets stemme?

Både Bender og Woltman (1936) og Fossum og Mørch (2005) beskriver hvordan høy grad av ledet terapi kan skape høy grad av engasjement og deltakelse fra barna. Begge praksiser har dermed noe å bidra med for å løfte frem barnets stemme. Bender og Woltman (1936) inviterer barna på følelseskanalen, ved å gi rom for fritt utløp for følelser. Fossum og Mørch (2005), på sin side, inviterer barna både på følelseskanalen og på språkkanalen. Barna i Fossum og Mørch (2005) identifiserer seg emosjonelt med dukkene i dukkespillet, og får også komme med forslag og prøve ut nye handlingsalternativer. På denne måten inviterer Fossum og Mørch barna også til problemløsning, på språkkanalen. Dette kan gi barna en opplevelse av å ha tatt gode valg og av å oppleve mestring. På dette punktet finner jeg en sammenheng mellom Fossum og Mørchs praksis og praksisen beskrevet hos Johannesen, Rieber & Trana (1996). Bruk av dukker *for* barn, reaktivt dukkespill, kan dermed sees på som egnet til å løfte frem barnets stemme i systemisk familieterapi.

Dillen med flere (2009) bruker også prinsipper fra psyko-drama, ved å la barna spille ut følelser gjennom dukkene. Ved å gjenskape en traumatisk hendelse i rommet, kan barna reflektere over den og spille den ut igjen, og dermed endre handlingen ved en ny atferd i situasjonen.

Dillen med flere (2009), Maanums (2009) og Butler, Guterman og Rudes (2009) illustrerer etter mitt skjønn godt hvordan barnets stemme kommer tydelig frem ved å la barnet uttrykke seg gjennom dukken. Terapeuten snakker med barnet ved å snakke med dukken, og reflekterer senere ved å snakke med barnet. Denne narrative måten å bruke dukker på er anvendt i systemisk familieterapi, slik Johannesen, Rieber & Trana (1996) og Maanum (2009) beskriver. Ved at terapeuten snakker til dukkerollene og spør om deres tanker, representerer familien selv sitt eget «reflekterende dukketeam» som åpner for et språk som kan inntones på barnets språkkanal, lekekanal og induktive kanal, og slik kan løfte frem barnets stemme (Mæhle, 2000).

Studiene i mitt materiale formidler ulike og til dels motstridende måter å møte barns behov for følelsesmessig støtte. Klarest kom det frem i sammenligningen mellom Bender & Woltmans Casper-historier versus Fossum & Mørchs Dinosaursskole. Bender & Woltmans artikkel beskrev hvordan terapeutene brukte dukkespillet til å la barna få utløp for følelser i trygge omgivelser, både aggresjon og kjærlighet. Denne tenkningen ser jeg som overførbart til familiebehandling for å løfte frem barnets stemme, både ved at terapeuten modellerer en slik holdning i samtale med familien, og ved å romme og anerkjenne barns utløp for følelser.

Et formål i terapien for Bender & Woltman er å romme barnas utløp for følelser uten noen regulerende reaksjon, en praksis som kan tilskrives en psykodynamisk tilnærming, mens Fossum & Mørchs formål i terapien er å lære barnet å mestre følelser ved å finne mer hensiktsmessige handlingsalternativer, som kan tilskrives en psyko-educativ tilnærming.

Bender og Woltman understreker deres arbeide er viktig, ikke fordi de bruker en spesiell teori, men fordi det gir barna mulighet til å identifisere seg med ulike karakterer og få fullt utløp for sine følelsesmessige problemer. Artikkelforfatteren åpner dermed for å bruke denne typen dukkespill også i andre terapeutiske forståelsesrammer (Bender & Woltman, 1936). Jeg tenker at Fossum & Mørchs (2005) tilnærming ikke utelukker Bender og Woltmans tilnærming. Det kan være ulike behov for utviklingsstøtte det enkelte barn har behov for, og det kan være ulike veiledningsbehov foreldre kan ha behov for når det gjelder kompetanse til å møte barns følelsesmessige behov. Bender og Woltmans artikkel beskriver barnas problematikk som «aggresjon og angst for motreaksjon», og «problemer med kjærlighetsforholdet til søsken og foreldre», men behandlingen inkluderer ikke familien (Bender og Woltman, 1936, s. 342). Artikkelen er skrevet før familierapien så dagens lys. Sett i dagens forståelse av adferdsforstyrrelser hos barn, ville kanskje familiebehandling ha vært mer aktuell for noen av barna.

Alle ytringer vil oppfattes forskjellig, avhengig av hvilken evne barn og voksne har til å forstå kognitivt og til å leve seg emosjonelt inn i den andres verden. Dette vil forme samspillet mellom barn og foreldre. Foreldre flest har også til daglig en utfordring i sin følelsesmessige involvering i barna, nemlig å kunne romme og samtidig kunne ramme inn barnas emosjoner, uten selv å bli smittet av eller brakt ut av balanse over barnas frustrasjoner (Webster-Stratton, 2000).

Samtalen etter dukkespill-historien, slik Maanum (2009) beskriver, består i å gi historien et navn, finne en moral og hva man kan lære av historien. Dette kan sees på som en øvelse i

meta-samtalen, (Andersen, 1987), og også som en øvelse for alle i familien i å være lydhøre for de andres opplevelser. Bruk av dukker kan tilføre behandlingen en viktig dimensjon: styrking av kommunikasjonen i familien. Dukkehistorien kan bekrefte familien på mange måter. Ved å speile hva familien strever med, relasjonene i familien og temaet familien er opptatt av. Ved å formidle dukkehistorier og gå inn i barnets idéverden, gis større muligheter for barnet til å forstå foreldrenes betraktninger (Mæhle, 2000, 2001), og for foreldrene, til å forstå barnets betraktninger. Foreldrene, som får en opplevelse av budskapet i historien, formidler dette med et språk som blir konkret knyttet og relatert til dukkehistorien. (Johannesen, Rieber & Trana, 1996). Ved at barn spiller selv, og ved at familien bruker dukkens språk, tones språket inn på barnets følelseskanal, språkkanal og intuitive kanal (Mæhle, 2000). Slik kan utviklingsstøttende narrativer skapes.

Narrativ terapi og systemisk familieterapi har fellestrekk når det gjelder ideen om at alle stemmer skal bli hørt, og at den enkeltes opplevelse blir utvidet ved å lytte til andres beskrivelser. I dukkens lek kan metaforiske fortellinger utspille seg. Dukker kan gi uttrykk for en eller flere problemer familien strever med. Den lekende formen kan invitere til samtale på barns nivå, og på en måte som er mindre direkte og mindre truende (Butler, Guterman & Rudes 2009; White, 2009) Ved at terapeuten snakker til dukkerollene og spør om deres tanker og følelser, representerer familien selv sitt eget reflekterende team (Irwin, 1985; Johannesen, Rieber & Trana, 1996; Maanum, 2009; Karakurt, 2012). Tenkningen om problemet som en skapning i seg selv som familien kan forenes om å kjempe mot (Karakurt, 2012), passer godt inn i de fleste barns idéverden, en eventyrverden, hvor kampen mellom gode og onde krefter er fremtredende. Narrativene blir mer betydningsfulle for alle når alle har bidratt inn i dem. Graden av deltakelse fra familiens medlemmer er høy, og alles, også barnets stemme blir hørt. Barnet får også uttrykke seg gjennom dukken, og får dermed flere muligheter enn det verbale språket gir. Bruk av dukker med narrativ tilnærming i systemisk familieterapi kan styrke samspillet i familien, finne nye måter å se ting på og utvikle bedre handlingsalternativer.

Barn er avhengig av utviklingsstøtte fra foreldrene, og det krever en sensitivitet for hvordan barnet oppfatter verden, hvordan barnet ser sammenhenger, og hva som kan hjelpe barnet å se mening i tilværelsen (Winnicott, 2003, Antonovski, 2000). Artikkene viser at bruk av narrativer gjennom dukkehistorier kan være et verktøy for å sette sin historie inn i en meningsfull helhet, og også i en ny og mer hensiktsmessig helhet (White, 2009). En måte å gjøre det med

dukker, er å la barnet få velge dukker som representerer familiemedlemmer. Gjennom narrativer kan familiens historie gjenskapes eller omskapes (Butler, Guterman & Rudes, 2009).

Ingen er mer betydningsfulle enn foreldrene for å skape utviklingsstøttende narrativer med dukkene sammen med barna. Tenkningen om barnet som intensjonal aktør, barnet som individ og barnets tilknytningsrelasjoner, er sentrale barnespesifikke temaer (Mæhle, 2000, 2001). Når Maanum inviterer familiemedlemmene til å reflektere etterpå, først som rollefigurer og så som seg selv, åpner hun for innlevelse gjennom eksternalisering, å se andre innenfra og seg selv utenfra (Maanum, 2009). I terapirommet kan familie-medlemmene gjennom dukkene være tilskuere til hverandre, de blir sett på av hverandre, og lyttet til av hverandre gjennom samtaler og metasamtaler (Andersen, 1987). Ved bruk av dukker kan narrative visualisere barnets ideverden. Ved at dukker representerer et kjent leke-element for barnet, kan kommunikasjonen tones inn på barnet språklig, følelsesmessig og intuitivt, og virke utviklingsstøttende (Mæhle, 2000). Johannesen, Rieber & Trana (1996) viste hvordan dukkespill for barn kan brukes i systemisk familieterapi ved å fortelle historier om temaer som er vanskelige å snakke om, men som barnet kjenner seg igjen i. Ved å invitere til å spille en fortsettelse av historien med dukkene, fremheves terapeutens tro på familiens bidrag til løsning (Selvini-Palazzoli med flere, 1980, Cecchin, 1987, Andersen, 1987, 1994, Anderson & Goolisian, 1992). Flere av artiklene beskriver hvordan terapeuten, etter at barna eller familien har spilt en historie med dukker, spør etter *moralen* eller hva man kan lære av historien (Irwin, 1985, Karakurt, 2012, Carlson-Sabelli, 1998, Maanum, 2009, Butler, Guterman & Rudes, 2009). Dette hjelper terapeuten å forstå hva barnet opplever som *problemet*, som vanligvis er knyttet til konflikter barnet har erfart i virkeligheten (Irwin, 1985). Slik kan det være lettere å vise temaer som kan være truende eller tabubelagt, ved å eksternalisere dem gjennom dukkespill i en leken, metaforisk eventyrform, enn å samtale direkte om temaer som er vanskelig å sette ord på (White, 2009).

Den reflekterende dukken gir nye muligheter i systemisk familieterapi

I tillegg til å se hvilke muligheter bruk av dukker gir for å løfte frem barnet stemme, har arbeidet med materialet i studien fått meg til å se hvordan bruk av dukker kan være spesielt egnet til systemisk familieterapi. Det å ha et ekstra reflekterende dukketeam med familien som dukkeførere, kan fungere som en understrekning av et viktig prinsipp i systemisk familieterapi, nemlig troen på familiens egne løsninger (Palazzoli, 1980, Cecchin, 1987, Andersen,

1987,1994, Anderson & Goolisian, 1992). Dukkene gir enda en mulighet for familien til å se nye perspektiver. Det gir nye muligheter for metadialoger (Andersen, 1987). Videre kan bruk av dukker gi flere muligheter til å bruke systemisk familieterapi mer fleksibelt, for eksempel i ambulant tjeneste. Sammen med terapeuten og familien kan dukkene, som symbolterapeutiske verktøy, som rollefigurer og som reflekterende team, kan bidra til en flerstemt sannhet (Seikkula & Eliassen, 2006, Maanum, 2009).

Oppsummering

Jeg har sett på bruk av dukker som symbolterapeutisk verktøy i systemisk familiebehandling, en litteraturstudie med utgangspunkt i et utvalg vitenskapelige artikler, med disse forsknings-spørsmålene: *Hvordan kan bruk av dukker som symbolterapeutisk verktøy knyttes til narrativ tilnærming til systemisk familieterapi? Hvordan kan bruk av dukker løfte frem barnets stemme?* Jeg har foretatt en tematisk innholdsanalyse av et utvalgt materiale. I denne studien kommer det frem at bruk av dukker i familieterapi som innebærer narrativer, rollespill og etterfølgende refleksjon med dukkene og deretter familiemedlemmene, ser ut til å utvide mulighetene for å løfte frem barnets stemme i systemisk familieterapi. Familien får flere uttryksmuligheter enn bare ordene, og kommunikasjonen kan tilpasses barns idéverden. Narrativer med dukker gir mulighet for å hjelpe terapeuten og foreldrene å forstå hva barnet ser som problemet, og gjør barnet til en likeverdig deltaker i prosessen med å løse familiens problemer. Flere mulige former for bruk av dukker er egnet, også dukkespill hvor terapeuten bruker narrativer for å åpne opp for vanskelige temaer.

Funnene utvidet min forståelse for ledet terapi med dukker som egnet i systemisk familieterapi, ved at terapeuten kan veksle mellom å lede og å være deltaker. Narrativ tilnærming gir mulighet for å skape metaforiske eventyrfortellinger eller fortellinger direkte fra barnas livserfaring. Ved at familien veksler mellom tilskuer- og deltakerposisjon, fremmes gjensidig forståelse og likeverdig kommunikasjon i familien. Med narrativer med dukker kan familien rekonstruere dominerende negative historier ved å skape mestringshistorier som kan styrke relasjonene i familien. Bruk av dukker er godt egnet til narrativ tilnærming, ved å kunne skape en nødvendig avstand til vanskelige tema. Dukken kan også representere det eksternaliserte problemet. Med bruk av dukker kan familien prøve ut nye handlingsalternativer og nye måter å forholde seg på i en lekende, ikke-truende atmosfære. Bruk av dukker sammen med refleksjon

kan bidra til å se sammenheng og mening for barnet og familien. Ved å reflektere gjennom dukken, og ved å bruke dukker som reflekterende team, kan systemisk familiebehandling bli tilført en ny dimensjon.

Litteraturliste

- Andersen, T. (1987) The Reflecting Team: Dialogue and metadialogue in clinical work. *Family Process* 26 (4): 415-428.
- Andersen, T. (1994) *Reflekterende processer. Samtal och samtal om samtalen*. Stockholm: Bokforlaget Mareld.
- Anderson, H., Goolishian, H. (1992) The client is the expert: A Not-Knowing Approach To Therapy. I: McNamee, S., Gergen, K. *Social construction and the therapeutic process*. Newbury Park: CA:Sage.
- Anderson, H. (2005) Myths about “Not-Knowing”. *Family Process* 44: 497-505.
- Antonovsky, A. (2000) *Helbredets mysterium*. København: Hans Reizelts Forlag.
- Arad, D. (2004) If Your Mother Were an Animal, What Animal Would She Be? Creating Play-Stories in Family Therapy: The Animal Attribution Story-Telling Technique. *Family Process* 43(2): 249-263.
- Astell-Burt, C. (2002) *I am the story – The Art of Puppetry in Education and Therapy*. London: Suvenir Press.
- Balmbra, S. (2004) Family Dialogue Set – Steven forsker på eget produkt. *Nordlandssykehuset*. <http://www.nordlandssykehuset.no/aktuelt/family-dialogue-set-steven-forsker-pa-eget-produkt-article5873-3018.html> (14.11.2015)
- Bender, L. & Woltmann, A. (1936) The use of puppet shows as a therapeutic method for behaviour problems in children. *American Journal of Orthopsychiatry* 6: 341 – 354.
- Berg, I.K., & De Jong, P. (2002) *Interviewing for solutions*. Pacific Grove: Waldworth Group.
- Bjørkvold, J.-R. (2007) *Det musiske menneske*. Oslo: Freidig forlag.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3 (2): 77-101.
- Butler, S; Guterman, J.T; Rudes, J. (2009) Using Puppets with Children in Narrative Therapy to Externalize the Problem. *Journal of Mental Health Counseling* 31(3): 25-233.

- Carlson-Sabelli, L.(1998) Childrens‘ s Therapeutic Puppet Theatre. *The International Journal of Action Method* 51 (3): 92-112.
- Cecchin, G. (1987) Hypothesizing, Circularity and Neutrality Revisited: An Invitation to Curiosity. *Family* 26 (4):405-413.
- Cohen, E., Pat-Horenczyk, R., Haar-Shamir, D. (2014) Making Room For Play An innovative Intervention for Toddlers and Families under Rocket Fire. *Clinical Social Work* 42: 336-345.
- Diamond, G.s., Reis, B.F., Diamond, G.M., Siqueland, L., & Isaak, L(2002) Attachment-Based Family Therapy for Depressed Adolescents: A treatment Development Study. *American academy of Child Adolescence Psychiatry* 41 (10): 1190 – 1196.
- Dillen, L., Siongers, M., Helskens, D. & Verhofstadt-Denève, L. (2009) When puppets speak: Dialectical psychodrama within developmental child psychotherapy. *Journal of Constructivist Psychology* 22(1): 55-82.
- Falloon, I. (1988) Behavioral family therapy: systems, structures and strategies. In: Family Therapy in Britain. Open University Press: Milton Keynes & Philadelphia
- Fossum, S., og Mørch, W. (2005) «De utrolige årene» - empirisk dokumentert og manualisert behandling av atferdsfortyrrelser hos små barn. *Tidsskrift for norsk psykologforening* 42: 195-203.
- FNs konvensjon om barns rettigheter av 20.november 1989 I: Lov av 1.august 2003 nr 80 *lov om menneskerettigheter* (menneskerettsloven).
- Gadamer, H. (2010) *Sannhet og Metode* Oslo: Pax Forlag.
- Hårtveit, H. og Jensen, P. (2004) *Familien – pluss én*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Irwin, E.(1985) Puppets in therapy: An assessment procedure. *Journal of Psychotherapy* 39(3): 89-400.
- Johannesen, T.L., Rieber, H., & Trana, H. (1996) Reflekterende dukketeater. En ny måte å nå barn i familieterapeutisk arbeid. *Fokus på familien* 24: 71-83.
- Karakurt, G. (2012) Puppet Play With a Turkish Family. *Journal of Family Psychotherapy* 23(1): 69-78.

- Larner, G. (2000) Towards a common ground in Psychoanalysis and family therapy: on not knowing to know. *Journal of Family Therapy* 22(1): 61-82.
- Lov av 8. april 1981 nr 7 *lov om barn og foreldre* (barnelova).
- Lov av 17. juli 1992 nr 100 *lov om barneverntjenester* (barnevernloven).
- Lov av 17. juni 1998 nr 61 *lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa* (opplæringslova).
- Lov av 17. juni 2005 nr 64 *lov om barnehager* (barnehageloven).
- Lægreid, S., Skorgen, T. (2014) *Hermeneutisk lesebok*. Oslo: Spartacus forlag.
- Lund, L.K., Zimmerman, T.S., & Hadock, S.H. (2002) The theory, structure, and techniques for the inclusion of children in Family therapy. A literary review. *Journal of Marital and Family Therapy* 28: 445-454.
- Maanum, K. (2009) Dukker som verktøy i terapeutisk samtale med foreldre og barn. *Masteroppgave i familieterapi og systemisk praksis*. Diakonhjemmets høgskole, Oslo.
- Muribø, C. (2007) Hvordan kan barnevernspedagoger, ved hjelp av teaterdukker, styrke barn med relasjons- og samspillsforstyrrelser? *Bacheloroppgave i barnevern*. Høgskolen i Oslo.
- Muribø, C. (2014) Historien gjennom en dukke. *Fontene*. 2014, 11: 56-60.
- Muribø, C. (2015) Samtaler om vanskelige temaer – hvordan bruke dukker i samtaler med barn. *Hefte til etterutdanningskurs*. RBUP Øst og Sør
- Mykle, Bjørg (1993) *Dukkenes magi. Teaterdukker fra barnehager til frie grupper* Oslo: Pax Forlag.
- Mæhle, M. (2000) Bruk av barnespesifikk kunnskap i familieterapi. *Fokus på familien* 28(1): 19-37.
- Mæhle, M. (2001) Bruk av barnespesifikk kunnskap i familieterapi. *Fokus på familien* 29(1): 3-21.
- Nilssen, V. (2012) *Analyse i kvalitative studier*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Nybø, L. (2001) *Aktiviteter og aktivisering i sosialpedagogisk arbeid*. Oslo: Pedkolo Ans.
- Nøvik, T.S., & Solem, M. (2003) When Family Matters. *Clinical Child Psychology & Psychiatry* 8 (1):261-271.
- Olofsson, B.K. (1993) *I lekens verden*. Oslo: Pedagogisk forum.
- Palazzoli, M.S., Boscolo, L., Cecchin, G. & Prata, G. (1980): Hypothesizing-circularity-Neutrality. Three Guidelines for the Conductor of the Session. *Family Process* 19: 3-12.
- Palazzoli, M.S., Cecchin, G., Prata, G., & Boscolo, L. (1984) Paradox and Counterparadox. *Journal of the American psychoanalytic association* 32: 677-680.
- Patrick, E. (2006) Koala, Cat and me. *Therapy Today* 17(7):9-12.
- Russ, S.W. & Kaugars, A.S. (2010). Emotion In Children's Play and Problem Solving *Creativity Research Journal* 113(2):211-219.
- Seikkula, J. (red) og Eliassen, H. (2006). Reflekterende prosesser i praksis. *Klientsamtaler, veiledning, konsultasjon og forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vygotsky, L.S., (1978): *Mind in Society: The development of higher mental processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Webster-Stratton, Carolyn (2000): *De utrolige årene*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- White, M. (2009) *Kart over narrativ praksis*. Oslo: Pax forlag.
- Winnicott, D. W. (2003): *Leg og virkelighet* København: Hans Reichelts forlag.